

STANISŁAW SŁAWIŃSKI

Pracownie Konserwacji Zabytków „Arkona” sp. z o.o.

*Bursa Niemiecka i Bursa Nowa – dzieje dwóch burs
w przeciwległych blokach zabudowy przy ul. Gołębiej
w Krakowie*

ABSTRACT

The article deals with the history of two student boarding houses in Gołębia Street in Kraków, occupying two opposite blocks. The German Student Boarding House (also known as the New Boarding House) was built in 1487, as a wooden house. Initially it was situated in św. Anny Street or perhaps already in Gołębia Street in the block of development (No 27) which also housed the Collegium Maius and the Collegium Minus. The boarding house was burnt in 1523 and was reconstructed in 1534, also as a wooden building. At that time it was already for certain in Gołębia Street, until it was finally destroyed by the Swedish in 1655. The empty plot was incorporated into the university garden in 1668. Another New Student Boarding House was situated within the opposite, irregular block of development, today no longer extant, and replaced by the Collegium Novum in the late 19th-century. Earlier there was a number of properties on the site, with two fifteenth-century Boarding Houses – the Philosophers' House and the Jerusalem House in the corner. In 1564, the townhouse adjoining the Philosophers' Boarding House on the west became the New Boarding House funded by the Plock Bishop Andrzej Noskowski. In the years 1589–1643 it housed the university secondary school – Classes. After the Classes moved to a building in św. Anny Street (No 12), it was for long a university tenement house known as Stare Classes, and from 1783 a private house. The latter was pulled down at the end of the 19th century for the Collegium Novum.

Keywords: German Hall, New Hall, Classes, Old Classes, Collegium Maius, Collegium Minus, Jerusalem Hall, Philosophorum Hall, academic garden

Słowa kluczowe: Bursa Niemiecka, Bursa Nowa, Classes, Stare Classes, Collegium Maius, Collegium Minus, Bursa Ierusalem, Bursa Philosophorum, ogród akademicki

I. Wstęp

Muczkowski „słusznie zauważył, że Bursa Niemiecka i Bursa Nowa była dwoma różnymi domami”¹. Nie jest to jednak pełny obraz zagadnienia, którego główne rysy, oprócz Muczkowskiego i Barycza, przedstawił Andrzej Włodarek². Poniżej przedstawiam plon własnych dociekań nad lokalizacją Bursy Niemieckiej i architekturą Bursy Nowej.

II. Bloki zabudowy po obu stronach zachodniego odcinka ul. Gołębiej³

Ulica Gołębia i bloki zabudowy przy niej są tak stare jak Kraków wielkiej lokacji 1257 roku. Zachodni odcinek ul. Gołębiej należy do południowo-zachodniej części miasta lokacyjnego, zamieszkałej dawniej przez Żydów i ludność chrześcijańską. Jak wiemy, modułem podziału bloków na działki była curia (36 łokci x 72 ł. = 21,1 x 42,2 m) lub jej połówka⁴. Po północnej stronie ulicy rozciąga się pierzeja regularnego bloku nr 27, utworzona od początku przez elewacje frontowe domów, puste place (?), a później także ogród akademicki. Pierwsze dwa murowane domy, z końca XIII i pocz. XIV wieku, stanęły przy ul. Gołębiej w narożniku z przecznicą (dzis. Collegium Minus)⁵. Poza tym musiały być tu domostwa drewniane. Na terenie bloku znajdowało się centrum gminy żydowskiej, z dwiema synagogami i innymi budynkami oraz cmentarzami⁶. Od 1392 roku prowadzono w bloku 27 wykup domów pod przyszłe Collegium Maius. Podobno zaraz po roku 1400 nastąpiła fundacja Collegium Minus o nieustalonej w dzisiejszym

¹ H. Barycz, *Historia Szkół Nowodworskich od założenia do reformy H. Kollątaja*, Kraków 1988, s. 70, przypis 4 (Wg J. Muczkowski, *Wiadomość o założeniu Uniw. i kolegium Władysławowsko-Nowodworskiego*, Kraków 1851, s. 127–128, przypis 20: „Ale o różności tych dwóch domów [tzn. Burs Nowych] najlepiej przekonać się można z tej okoliczności, iż w aktach rektorskich z roku 1609 na str. 354 dwie te bursy w jednym czasie dwóm różnym osobom wynajęte zostały”).

² A. Włodarek, *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2000, s. 43–44.

³ Wg J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany historyczne staromiejskiego bloku nr 27 w Krakowie; dziedziniec Collegium Maius oraz posesja przy ul. Św. Anny 10 w świetle ostatnich badań architektonicznych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr MCCCXX, „Opuscula Musealia” 2012, z. 19, red. S. Waltoś, s. 92–109.

⁴ W. Grabski, *Wybrane zagadnienia z urbanistyki średniowiecznego Krakowa*, „Biuletyn Krakowski” 1961, t. III, s. 92 i n.; *idem*, *Ze studiów nad zabudową mieszkalną średniowiecznego Krakowa*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1968, t. II, s. 191 i n.

⁵ Narożny z nich był nieco większy (własne badania autora).

⁶ *Codex Diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensi*, cz. II (1441–1470), wydał Żegota Pauli, Kraków 1879, nr CCXXIII, s. 262–263 (poniżej jako CDUC II; kolejne części analogicznie: CDUC III – 1880; CDUC IV – 1884; CDUC V – wyd. F. Piekosiński, 1900); S. Tomkowicz, *Gmach Biblioteki Jagiellońskiej. Historia i opis*, „Rocznik Krakowski” 1900, t. IV, s. 119–120.

stanie badań siedzibie⁷. W 1428 roku wzmiankowana jest Bursa Bogatych (Divitum)⁸, odpowiadająca budynkowi dzisiejszego Collegium Minus⁹. Pożar 1462 roku strawił budynki uniwersyteckie, jak i zapewne gminy żydowskiej¹⁰. W roku 1469 bracia Długosze wykupili synagogi i ich przyległości¹¹, a następnie odstąpili je krakowskiej Kapitulie, od której, jeszcze w roku 1469, uniwersytet pozyskał je w zamian za posesję Bursy Grochowej przy ul. Kanoniczej¹². Być może wtedy powiększono ogród akademicki, wzmiankowany już wcześniej (1467¹³). Plac (place?) po Żydach, niekoniecznie zwarty w obrysie, znajdował się przede wszystkim w miejscu dzisiejszej posesji św. Anny 12, zapewne dochodząc do ul. Gołębiej¹⁴. Po próbie oddania go Kartuzom (1480) został przy Akademii, a sens tych transakcji do dziś nie jest zrozumiały¹⁵. Nie wiemy też, czy obok placu po Żydach, w zachodniej części bloku, istniały inne własności, nieprzejęte przez uniwersytet. Nabyty grunt w jakiejś części zapewne wynajęto lub sprzedano¹⁶. Kolejny pożar nastąpił w roku 1492, a po nim odbudowa Collegium Maius oraz budowa jego biblioteki¹⁷. Istotne jest, że uniwersytet zajął swoimi budynkami, pod koniec wieku XV i w pierwszych dekadach XVI, dzisiejsze posesje Kolegium Większego i Kolegium Mniejszego. Ogród akademicki po zachodniej stronie Collegium Minus zapewne dochodził do ulicy Gołębiej¹⁸. Jeszcze dalej na zachód stały prywatne domy mieszkalne, o których nic nie wiemy, poza przypuszczeniem, że mogły zajmować grunta po raz pierwszy darowane Akademii w 1469 roku. Odkryte niedawno relikty drewnianej zabudowy pozostały po

⁷ Zob. K. Estreicher, *Dawne budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego* [w:] *Gospodarka i budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego od XV do XVIII w.*, Zeszyty Naukowe UJ, CCCXXXIII, Prace Historyczne 1973, z. 45, s. 22.

⁸ A. Włodarek, *Architektura*, s. 256 (wg: *Vita Ioannis Dlugossi* [w:] *Joannis Dlugossi senioris Canonici Cracoviensis Opera*, T. I, p. II; *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, T. I, ab Anno 1400 ad Annum 1484, Cracoviae 1887, s. 68).

⁹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 256; *Acta Rectoralia Almae Universitatis Cracoviensis 1469–1580*, wyd. W. Wislocki, Kraków 1893–1897, t. I, nr 314, s. 69; nr 316, s. 70.

¹⁰ O pożarze tym, w kontekście losów Kolegium Większego, pisał. K. Estreicher (K. Estreicher, *Collegium Maius*, Zeszyty Naukowe UJ, CLXX, „Prace z Historii Sztuki” 1968, z. 6, s. 63 i n.).

¹¹ Zob. CDUC II, nr CCXXIII, s. 262, nr CCXXIV, s. 263 i nast.; S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 119.

¹² S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 119; zob. CDUC II, nr CCXIV, s. 263–264; J. Wyrozumski, *Kolegia i bursy Uniwersytetu Krakowskiego* [w:] *Z najstarszych dziejów Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1996, s. 65.

¹³ K. Estreicher, *Collegium*, s. 158.

¹⁴ Zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 93–96; zob. też D. Niemiec, *Krakowski kwartał uniwersytecki w krajobrazie urbanistycznym średniowiecznego miasta lokacyjnego* [w:] *Kraków, europejskie miasto prawa magdeburskiego, 1257–1791. Katalog wystawy*, Kraków 2007, s. 72.

¹⁵ Zob. S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 120.

¹⁶ Nie znamy zapisek dotyczących takich transakcji, ale późniejsze wzmianki wskazują na takie rozwiązanie.

¹⁷ Zob. A. Włodarek, *Architektura*, s. 92 i nast., 118 i nast.

¹⁸ Jego początkiem mogła być część zakupionej w 1417 r. rozległej posesji Żyda Szmula – jeden ze znajdujących się na niej domów łączył się z placem ciągnącym się aż do ulicy Garncarskiej – tak sądził Żegota Pauli: Biblioteka Jagiellońska, Żegota Pauli, rkps 5354 II, s. 68; CDUC I, nr LXII, s. 118–120; K. Estreicher, *Collegium*, s. 55. Archeolog Dariusz Niemiec opracował ciekawą, i równie prawdopodobną, koncepcję rekonstrukcji zabudowy północnej pierzei ul. Gołębiej jako nieprzerwanego pasma zabudowy. Zob. D. Niemiec, *Geneza i rozwój zabudowy uniwersyteckiej w średniowiecznym Krakowie* [w:] *Śladami świętej królowej Jadwigi i jej epoki*, red. T. Graff, Kraków 2013, il. 1.

budynkach stojących w południowej pierzei bloku, zaś odkryte bruki (wiek XV/XVI) stanowiły nawierzchnie podwórz¹⁹. W bloku przeciwnym w XV wieku, dominowały dwie bursy akademickie, odznaczając się nie tylko zajętą powierzchnią, ale i solidnością murowanej zabudowy. Oprócz burs było w bloku kilka domostw, od początku zapewne drewnianych lub w znacznej części drewnianych. Na skutek braku miejsca blok był nieregularny, o jednym szeregu domów stojących przy ul. Gołębiej. Od południa i zachodu przebiegała ulica przymurna, pierwotnie szersza niż na planach z XIX wieku, w epoce nowożytnej częściowo zajęta przez tylne podwórka niektórych posesji bloku. Bursa Filozofów, druga od wschodniego narożnika bloku, podobno już około roku 1400 była siedzibą profesorów filozofii z Pragi²⁰; potem mieszkali tu studenci polscy i niemieccy²¹. Zapiski o jej budynku znamy dopiero z lat 1474²² i 1488²³. Była to gotycka kamienica przebudowana w pierwszej połowie wieku XVI²⁴ – budynek o szerokości półkuryjnej i stosunkowo głęboki w rzucie, jednopiętrowy, nakryty dachem dwuspadowym ze szczytem od ulicy i podwórza²⁵. Plan dwupiętrowej już Bursy Filozoficznej znamy dopiero z roku 1780²⁶. W tylnej partii działki, jak na posesjach mieszczzańskich, stała oficyna mieszcząca m.in. kuchnię²⁷. Za oficyną znajdowało się niewielkie podwórze, zapewne wtórnie wydzielone z ulicy przymurnej. Posesję drugiej bursy określano mianem Ierusalem już w pierwszej połowie wieku XV²⁸. Bursa Jeruzolimska powstała z fundacji kardynała Zbigniewa Oleśnickiego jako najświetniejsza z burs krakowskich²⁹, na działce narożnej, o powierzchni zbliżonej do pełnej kurii, z dwoma domami – frontowym i tylnym – połączonymi wąskimi skrzydłami bocznymi³⁰. Andrzej Włodarek sądzi, że

¹⁹ Zob. D. Niemiec, *Bruki na placach i ulicach średniowiecznego zespołu miejskiego Kraków – Kazimierz – Kleparz* [w:] *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, „Wrocławia Antiqua, Studia z dziejów Wrocławia”, Wrocław 2011, t. 13, s. 284–285, ryc. 6.

²⁰ K. Kowalski, *Wiadomość o bursach w Krakowie*, Kraków (1823) 1864, s. 17; K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Średnie wieki i odrodzenie*, Kraków 1900, t. II, s. 348. K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 22; A. Włodarek, *Architektura*, s. 326; zob. J.A. Putanowicz, *Stan wewnętrzny i zewnętrzny Studii Generalis Universitatis Cracoviensis*, Kraków 1774, s. 36.

²¹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 326.

²² *Ibidem*, s. 327; *Acta Rectoralia* I, nr 314, s. 69; nr 316, s. 70.

²³ *Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab a. 1441–1589*, wyd. H. Barycz, Kraków 1933, nr 91, s. 57.

²⁴ A. Włodarek, *Architektura*, s. 327–332.

²⁵ *Ibidem*, s. 327, 332.

²⁶ BJ, Archiwum UJ, fasc. 272, dok. nr 5994.

²⁷ Oficyna została przebudowana po r. 1558. Zob. A. Włodarek, *Architektura*, s. 333–334.

²⁸ A. Karbowski, *Ustawy krakowskiej bursy „Jerusalem”*, Kraków 1888, s. 9; A. Włodarek, *Architektura*, s. 344–345. W r. 1430 wzmiankowano synagogę naprzeciwko Jerusalem. S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci*, „Biblioteka Krakowska”, Kraków 1926, nr 63–64, s. 140 (powołując się na zapiski A. Grabowskiego – E.15); w 1431 r. dom narożny „ex opposito Jerusalem” – *Cracovia artificum, 1300–1500*, wyd. J. Ptaśnik, „Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce”, Kraków 1917, t. IV, nr 276, s. 81; nr 455, s. 142.

²⁹ Zob. A. Włodarek, *Architektura*, s. 344, 346.

³⁰ Zob. plan bursy w: BJ, Archiwum UJ, Dok. pap., fasc. 253, dok. nr 5752 (reprodukowany w: A. Włodarek, *Architektura*, il. 69–71). Żegota Pauli mówi o dwóch starszych domach zajętych na bursę (BJ, Żegota Pauli, rkps 5354 II, s. 63); podobnie K. Morawski (*Historia*, t. II, s. 344), zaś

bursę urządzono od razu jako czteroskrzydłową³¹. W roku 1453 rozpoczęto realizację fundacji³², a budowę kończył Jan Długosz po śmierci Oleśnickiego (1455)³³. Zakład otwarto w roku 1456³⁴. W 1460 roku zwolniono z większości opłat miejskich dwa domy wchodzące w skład bursy³⁵. Po pożarze 1462 roku odbudował ją Długosz³⁶. W 1469 roku wspomniano studentów mieszkających w jej drugim domu³⁷. W 1499 roku powstała zapiska o zagadkowej treści, o zakupie przez uniwersytet sąsiedniej kamienicy należącej do Jana Mornszteina, a graniczącej z domem drewnianym Przemeckiego³⁸. Włodarek pisze o zakupie „domu z tyłu Bursy Filozofów i Bursy Jerozolimskiej”³⁹. Jest pewne, że w początku wieku XVI bursa zajmowała znaną nam dużą działkę. W 1503 roku jakiś dom drewniany, znajdujący się „retro Bursam Jerusalem”, został przekazany Stefanowi („lapicide vel muratori”)⁴⁰. Nie graniczył on z Bursą Jerozolimską i Filozofów (?), lecz stał w omawianym bloku.

III. Bursa Niemiecka (Nowa) i Bursa Nowa, koniec wieku XV oraz wieki XVI–XVIII

Bursa Niemiecka chyba od początku zwana była też Nową. Druga, późniejsza Bursa Nowa to rezultat adaptacji, w XVI wieku, kamienicy mieszczańskiej. W roku 1483 studentów niemieckich pomieszczono w wydzierżawionym domu Melsztyńskich przy ul. Brackiej (dzis. nr 3–5)⁴¹; a w 1486 egzekutorzy testamentu Jana Długosza odstąpili za pewien czynsz „plac niegdyś żydowski za Kolegium”, pod budowę Bursy, Janowi Glo-

---

Karbowiak sądzi, że Oleśnicki zakupił dom i przybudował do niego drugi. A. Karbowiak, *Ustawy*, s. 7–8.

³¹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 353–354; podobne przypuszczenie w: S. Sławiński, J. Hiżycka, *Kraków, studium historyczno-urbanistyczne, etap II, Gotyckie budynki uniwersyteckie*, PKZ „ARKONA” sp. z o. o., mpis, Kraków 1995, s. 59–60.

³² Data ta występuje na tablicy fundacyjnej Oleśnickiego. K. Morawski, *Historia II*, s. 344; A. Karbowiak, *Ustawy*, s. 7; A. Włodarek, *Architektura*, s. 345 (zob. K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 40).

³³ K. Pieradzka, *Związki Długosza z Krakowem*, „Biblioteka Krakowska”, Kraków 1975, nr 115, s. 87–88; A. Włodarek, *Architektura*, s. 345.

³⁴ A. Karbowiak, *Ustawy*, s. 7; K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 344.

³⁵ K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 344; CDUC II, nr CXCI, s. 197; Archiwum Narodowe w Krakowie, rkps WMK Hip 6, nr 280, s. 87.

³⁶ A. Karbowiak, *Ustawy*, s. 7; K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 345; K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 38; K. Pieradzka, *Związki*, s. 88.

³⁷ *Acta Rectoralia I*, nr 86, s. 19; A. Włodarek, *Architektura*, s. 354.

³⁸ CDUC III, nr CCXCIX, s. 203–204; także Żegota Pauli, BJ, rkps 5354 II, s. 63; zob.: ANK, rkps WMK Hip 6, nr 280, s. 86.

³⁹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 334. Analogiczny pogląd przedstawiliśmy z panią Joanną Hiżycką w niepublikowanym opracowaniu z 1995 r.: dom Morsteina to prawdopodobnie późniejsza oficyna Bursy Filozofów (S. Sławiński, J. Hiżycka, *Gotyckie budynki*, s. 60).

⁴⁰ *Cracovia artificum, 1501–1550*, zebrał J. Ptaśnik, przyg. M. Friedberg, „Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce”, Kraków 1936, t. V, nr 52, z. 1, s. 21.

⁴¹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Conclusiones*, nr 82, s. 50.

gerowi⁴². Jak wiadomo, uniwersytet przejął parcelę żydowską już w roku 1469. Pierwotną własność placu Bursy Niemieckiej potwierdza wtórny dopisek do dokumentu z roku 1469: „Resignacio aree burse dicta pisarum capitulo per Universitarem facta loco aree sinagoge Iudeorum, in qua nunc est bursa nova Germanis concessa ad inhabitandum”⁴³. Ostatecznie nie wiadomo, dlaczego placem tym, już podobno akademickim, rozporządzali – w 1480 roku sam Długosz, a w 1486 – egzekutorzy jego testamentu. Być może był on tak duży, że podzielono go na części. Zapewne Bursę Niemiecką zbudowano na parceli wydzielonej, tak jak inne działki miejskie, jeszcze w czasach własności gminy żydowskiej. W roku 1487 magister Jan z Głogowa zbudował drewniany dom Bursy Niemieckiej, jak się niekiedy sądzi przy ul. św. Anny⁴⁴; w tym też roku wzmiankowany, ale bez adresu⁴⁵. Natomiast w zapisce z 1488 roku występuje „bursa Almanorum in platea Sanctae Annae sita”⁴⁶. Miejsce to, tylko raz podane, może być pomyłką w zapisie lub faktycznie bursa tam stała, najdalej do pożaru w 1523 roku. Jedyłą możliwością takiej lokalizacji jest dzisiejsza posesja przy ul. św. Anny 12. Należy pamiętać, że pomiędzy rokiem 1500 a 1643 były tu trzy domy, a bursa stałaby poza pierwszym od wschodu domostwem Agnieszki Ciołkowej, wzmiankowanym w roku 1502⁴⁷. Jest też możliwe, że treść zapiski wynika z połączenia posesji przy ul. św. Anny i ul. Gołębiej. Potem Bursa Niemiecka znajdowała się niewątpliwie przy tej drugiej, zaś przy ulicy św. Anny (nr 12) stały trzy domy prywatne⁴⁸. Dostyc powszechnie drewnianą Bursę Niemiecką widziano jednak „za Collegium Mniejszym przy ul. Gołębiej”⁴⁹. Z 1512 roku pochodzi wzmianka o Bursie Nowej (Niemieckiej), obok której oraz innego domu stał dom Zygmunta Czecha („circa bursam novam et D. Grzybowski domum”)⁵⁰. Zapiska nie ułatwia wyjaśnienia lokalizacji tych domów. W roku 1514 wspomniano o domostwie obok Bursy Nowej⁵¹. Zapiski te dowodzą usytuowania bursy w ciągu szeregowej zabudowy. Dariusz Niemiec pisze o odkrytych w pobliżu Collegium Mniejszego fundamentach drewnianego domu, należących do ówczesnej zabudowy pierzei, ale nie do Bursy Niemieckiej,

⁴² K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 352–353; Zob. *Conclusiones*, s. 56, przypis 1; s. 190, przypis 1; s. 191, przypis 1.

⁴³ K. Kaczmarczyk, *Catalogus diplomatum pergamenorum Universitatis Jagiellonicae Cracoviensis*, Kraków 1953, s. 83; dokument wydany w: CDUC II, nr CCXXIV, s. 263–264, ale bez informacji o Bursie Niemieckiej.

⁴⁴ Np. A. Włodarek, *Architektura*, s. 44.

⁴⁵ *Acta Rectoralia* I, nr 1097, s. 238; zob. H. Barycz, *Historia*, s. 118. Bursa została „wystawiona ozdobnie”.

⁴⁶ *Conclusiones*, nr 90, s. 56; o bursie w tymże roku pisze K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 353; *Acta Rectoralia* I, nr 1180, s. 255.

⁴⁷ Zob. S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 125, przypis 6 (także Żegota Pauli – BJ, rkps 5354 II, s. 65).

⁴⁸ J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 103.

⁴⁹ J. Muczkowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20; zob. też J. Muczkowski, *Mieszkania i postępowanie uczniów szkół krakowskich w wiekach dawniejszych*, Kraków 1842, s. 39–40, przypis 79 (wg: Archiwum UJ, *Privilegia, documenta et acta Collegii Minoris*, 1490–1772, rkps 76, s. 414); zob. też A. Karbowiak, *Mieszkania żaków krakowskich w XIV–XVI wieku*, Lwów 1887, s. 21–22; K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 46; K. Estreicher, *Collegium*, s. 75. Żegota Pauli podaje, że przed 1503 r. w ogrodzie akademickim znajdowała się Bursa Nowa, czyli Niemiecka („Bursa Almanorum”, „Contubernium Germanorum”). BJ, Żegota Pauli, rkps nr 5354 II, s. 68.

⁵⁰ *Cracovia artificum, 1501–1550*, nr 238, s. 18.

⁵¹ *Acta Rectoralia* I, nr 2257, s. 513.

jak poprzednio sądziłem⁵². Bursa Niemiecka „miała [...] swój okres rozkwitu gdzieś do 1520 roku”⁵³. W roku 1522 wspomniano dom Katarzyny Zatorskiej (oddany Janowi Sapientia), a stojący pomiędzy Bursa Nową (B. Nova) i Kolegium, w tym przypadku niewątpliwie Mniejszym⁵⁴. Pożar 1523 roku strawił jej drewniany budynek⁵⁵. W tym też roku powstała zapiska o spalonym domu narożnym, Doroty Czechowej miechowniczki (czyli wdowy po Czechu miechowniku), położonym obok Bursy Nowej⁵⁶. Dzieło jej odbudowy (przy ul. Gołębiej) podjęto dopiero na początku roku 1534⁵⁷. Niewątpliwie zaważył tu legat testamentowy Michała z Wrocławia, a koszty odbudowy, ukończonej w tymże roku, pokryli uniwersytet i mistrz Benedykt z Koźmina⁵⁸. Karbowski uważa, że nowy budynek był murowany⁵⁹. Tomkowicz natomiast sądzi, że Bursę Niemiecką odbudowano jako drewnianą⁶⁰. Estreicher i Włodarek twierdzą, że po odbudowie bursę nazwano Nową⁶¹. Jest to pewne uproszczenie, bowiem zarówno przed, jak i po pożarze występuje ona jako Nowa⁶². W roku 1544 jest to „Bursa Nova Germanorum”⁶³, a w 1557 – „bursa olim Germanorum nunc autem nova dicta”⁶⁴. Służyła nie tylko Niemcom, ale i Polakom oraz Węgom⁶⁵ – tym ostatnim oddana w latach 1557/1558⁶⁶. „A gdy Węgrzy z czasem Kraków opuścili, wynajmowano ją rozmaitym osobom”⁶⁷. Już wcześniej, w roku 1544 „wynajęto dom Bursy Niemieckiej, z wyjątkiem jednej izby na górze, pedlowi Mikołajowi”⁶⁸, a w roku 1553 Janowi Marii Padowano⁶⁹. W roku 1557 wspomniano

⁵² D. Niemiec, *Bruki*, s. 284–285, ryc. 6; identyfikacja odkrytych relikwii jako pozostałości Bursy Niemieckiej – J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 105.

⁵³ H. Barycz, *Historia*, s. 118.

⁵⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 10, s. 481.

⁵⁵ J. Muczkowski, *Mieszkania*, s. 40; K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 353; *Conclusiones*, s. 190, przypis 1; S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126.

⁵⁶ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 10, s. 526.

⁵⁷ K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 47; A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Conclusiones*, nr 233, s. 190–192.

⁵⁸ A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Conclusiones*, nr 235, s. 195; zob. też H. Barycz, *Historia*, s. 118.

⁵⁹ A. Karbowski, *Mieszkania*, s. 21.

⁶⁰ S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126; zob. też J. Muczkowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20; J. Muczkowski, *Mieszkania*, s. 40; A. Karbowski, *Mieszkania*, s. 22.

⁶¹ K. Estreicher, *Dawne budynki*, s. 47; A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; zob. także BJ, Żegota Pauli, rkps nr 5354 II, s. 68.

⁶² Liczne wzmianki w: *Conclusiones* i *Acta Rectoralia* I, II; zob. r. 1488 (*Acta Rectoralia* I, nr 1221, s. 265). Niekiedy Bursa Nowa to Bursa Węgierska (*Acta Rectoralia* I, nr 1647, s. 366; nr 1650, s. 366; nr 1663, s. 370). Około 1476 r. Bursa Węgierska znajdowała się w dawnym domu Melsztyńskich przy ul. Brackiej 3–5 (A. Włodarek, *Architektura*, s. 412).

⁶³ *Acta Rectoralia* II, nr 246, s. 94.

⁶⁴ *Ibidem*, nr 423, s. 205.

⁶⁵ A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Conclusiones*, nr 237, s. 197.

⁶⁶ S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126; H. Barycz, *Historia*, s. 119; A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Acta Rectoralia*, II, nr 422, s. 205; zob. A. Karbowski, *Mieszkania*, s. 22 – w r. 1557 mieszkało tam ośmiu Węgrów.

⁶⁷ J. Muczkowski, *Mieszkania*, s. 40; K. Morawski, *Historia*, t. II, s. 352.

⁶⁸ J. Muczkowski, *Mieszkania*, s. 40; H. Barycz, *Historia*, s. 119; A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Acta Rectoralia*, t. II, nr 247, s. 95.

⁶⁹ A. Karbowski, *Mieszkania*, s. 22; H. Barycz, *Historia*, s. 119; A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Acta Rectoralia* II, nr 409, s. 199 (omyłkowo o Bursie Niemieckiej przy ul. Brackiej – L. Kalinowski,

o mieszczańskim narożnym, drewnianym domu stojącym „e regione” Bursy Nowej⁷⁰. Niezbyt to precyzyjny zapis, bowiem nie wiadomo, którego bloku dotyczy, wskazuje jednak na położenie bursy w pobliżu południowo-zachodniego narożnika bloku 27. Także zapiska z 1562 roku pozwala bursę zlokalizować, bowiem dotyczy domostwa „in platea Columbarum” sprzedanego Mikołajowi Sułkowi (kucharzowi) i jego żonie Annie, położonego w bloku przeciwnym, pomiędzy domami Feliksa Lipskiego i Klemensa Liethon (zob. niżej rok 1565 i nast. lata), a „ex opposito Bursa Nova”⁷¹. Zapiska ta ustala położenie Bursy Niemieckiej w pierzei ul. Gołębiej, w pewnym oddaleniu od Kolegium Mniejszego, a w pobliżu narożnika bloku 27⁷². Potwierdza to Tomkowicz informacją, że w 1570 roku uniwersytet nabył od Zofii, wdowy po karczmarzu Stanisławie Gołym, narożną posesję przy ul. św. Anny, stykającą się z dziedzicem Bursy Nowej, czyli Niemieckiej⁷³. W zapiskach hipotecznych i uniwersyteckich transakcja ta figuruje pod rokiem 1577, zaś dom Gołych, z browarem, stał przy kamienicy Trzecieckiego⁷⁴. Według dziewiętnastowiecznej hipoteki pod nr 298 (dzis. św. Anny 12) znajdował się dom narożny, który w 1548 roku (jako stojący pomiędzy domem Ciołka a kamienicą Tęczyńskich⁷⁵) Anna Doidzwonek, sprzedała małżonkom Stanisławowi i Zofii Gołym⁷⁶. Z powyższego wynika, że tylna część posesji bursy (nie narożnej), „zakręcała” w kierunku zachodnim i stąd jej styk z narożną działką Gołych⁷⁷. Być może ma z tym coś wspólnego późniejsze tylne podwórze Szkół Nowodworskich występujące jeszcze na planach z wieku XIX⁷⁸ i otoczone murem⁷⁹. Bliskość tych posesji potwierdza zapiska z 1580 roku o planowanej budowie, dla Akademii, murowanych browaru i słodowni „in area bursae nova”, a w sąsiedztwie kamienicy Gołych⁸⁰. Należy pamiętać, że słodow-

---

Padovano Giovanni Maria [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXV/1, z. 104, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 8).

⁷⁰ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps. 16, s. 101.

⁷¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps. 17, s. 638.

⁷² W poprzednim artykule podałem informację, że bursa stała w pierzei ulicy, przy *Collegium Minus* (J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 105; il. 13).

⁷³ S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126. Zofię, w półroczu zimowym 1580/1581, uniwersytet, jako swoją dobrodziejkę, wpisał do metryki (H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 162). Wpisanie do metryki było wielkim zaszczytem: „Metryka *Universitatis*, w którą imiona i nazwiska Promotorum et Studiosorum, Typograforum et Bibliopolarum wpisane bywają, razem z fundowaną Akademią wzięła początek. W tę Metrykę czyniąc honor Universitati Władysław Jagiełło Król, pierwszy się był wpisał, z wielu Xiążętami i Pany” (J.A. Putanowicz, *Stan*, s. 3).

⁷⁴ ANK, rkps WMK Hip 6, nr 298, s. 134; CDUC V, nr CCCCLVI, s. 100–102; *Conclusiones*, nr 415, s. 373; Barycz, *Historia*, s. 179 (zob. Żegota Pauli, BJ, rkps 5354 II, s. 64v–65).

⁷⁵ Taż stała przy murze miejskim, a od domu Gołych oddzielona była wąską ulicą; potem własność magnacką zastąpiła miejska – „Curia Civitatis” (zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 98–100).

⁷⁶ ANK, rkps WMK Hip 6, nr 298, s. 134.

⁷⁷ Takie „zakręty” posesji stojących przy ul. magistralnej, ale nie narożnie, w celu osiągnięcia komunikacji z ulicą drugorzędą (tu ul. przymurna) nie były w ówczesnym Krakowie czymś niezwykłym.

⁷⁸ Zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Kolegium Nowodworskiego, Kraków, ul. św. Anny 12. Opracowanie historyczne wraz z badaniami architektonicznymi dziedzica*, PKZ „ARKONA” sp. z o. o., Kraków 1998, mpis, s. 17.

⁷⁹ Arch. UJ, dok. pap., fasc 268, nr 5941, 5942.

⁸⁰ *Conclusiones*, nr 437, s. 395; o browarze tym wspomina Żegota Pauli (Żegota Pauli, BJ, rkps 5354 II, s. 64v).

nie bywały często podpiwniczone⁸¹, a najbliższa zachowana piwnica znajduje się pod tylnym budynkiem Kolegium Nowodworskiego (św. Anny 12), w pozycji oficyny domu Gołych. Pominąwszy wcześniejsze, nieznanne nam, funkcje związane z tą piwnicą⁸², to właśnie ona może być pozostałością po słodowni akademickiej, zaś posesja Gołych była krótsza niż typowa miejska działka, a posesja bursy wyjątkowo duża i rozgałęziona. Możliwe jest też, że miejsce pod słodownię odłączono z posesji Gołych i przyznano burse pomiędzy rokiem 1577 a 1580. Tomkowicz natomiast, jako akademicki identyfikuje, raczej mylnie, browar jakoby wydzielony z posesji Trzycieskiego (powstałej z dwóch starszych działek), a graniczącej od wschodu z domem Gołych, „na którym [browarze] długo widzieć można było wypisaną datę 1581 rok”⁸³.

Po drugiej stronie ulicy Gołębiej, zwanej też Garncarską (platea Figulorum)⁸⁴, w XVI wieku stała w nieregularnym bloku zabudowy inna Bursa Nowa, przylegająca od zachodu do Bursy Filozofów. Wcześniej był to dom mieszczański. W 1529 i 1530 roku dwukrotnie wzmiankowana jest przy ul. Garncarskiej wypalona i spustoszała posesja („area combusta deserta”), pomiędzy Bursą Filozoficzną a domem szewca Witka, własność niejakiej Katarzyny Zatorskiej⁸⁵. Zapewne przed rokiem 1558 zbudowano w tym miejscu kamienicę. Zapiski z lat 1531 i 1532 dotyczą innych posesji w tymże bloku, również dotkniętych pożarem⁸⁶. W roku 1539 wspomniano dom stojący naprzeciwko Bursy Nowej, czyli Niemieckiej⁸⁷. W roku 1544 pewną umowę zawarto „in domo Simonis Crosner retro Contubernium Hierusalem, penes Laurenty Wolborsz et Caspari sutoris domos”⁸⁸. W tychże czasach (1548) powstała zapiska z polską nazwą ulicy – „Golembya”⁸⁹. Żegota Pauli przedstawia genezę Bursy Nowej, łącząc ją z Bursą Filozofów, która rzekomo „powstała z trzech kamienic”⁹⁰: a) dawnej Bursy Filozofów odnowionej w 1558 roku przez biskupa Andrzeja Noskowskiego; b) kamienicy Woj-

⁸¹ Zob. S. Dryja, S. Sławiński, *Krakowskie słodownie przełomu wieku XVI i XVII*, „Biblioteka Krakowska”, Kraków 2010, nr 155, s. 141. Słodownia mogła być budynkiem dużym (nawet jak kamienica), natomiast ówczesny browar to niewielki budynek, często drewniana wiata, mieszczący warzelnię (*ibidem*, s. 26–27).

⁸² Dariusz Niemiec identyfikuje tę piwnicę jako pozostałość po Nowej synagodze (D. Niemiec, *Krakowski kwartał*, s. 72).

⁸³ S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 125. W opisie posesji Trzycieskiego z 1607 r. browar jest zrujnowany i pozbawiony sprzętów piwowskich („nad którym dachu żadnego nie masz, naczynia browarnego żadnego nie masz w tym browarze i kotła”) – ANK, rkps. 1378, s. 13. Z opisu z 1611 r. wynika natomiast, że nowy właściciel posesji, ks. Stężyca, zbudował w miejscu browaru drewnianą oficynę (*ibidem*, s. 171 – zob. niżej).

⁸⁴ S. Tomkowicz, *Ulice*, s. 140–141.

⁸⁵ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 11, s. 94, 98 (inny dom Zatorskiej – zob. wyżej 1522 rok).

⁸⁶ *Ibidem*, 11, s. 241, 262.

⁸⁷ *Acta Rectoralia Universitatis Cracoviensis*, t. II, wyd. S. Estreicher, Kraków 1909, nr 164, s. 59.

⁸⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 13, s. 184; później, w 1561 r., wzmiankowany jest dom tym razem Marcina z Krosna, doktora medycyny, „in platea Columbarum post Collegium artistarum minus non procul a Contubernio Philosophorum iacente” (ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 17, s. 440) – ta z kolei zapiska może świadczyć o położeniu domostwa w bloku 27.

⁸⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 14, s. 283. Tomkowicz nie notuje tak wczesnej polskiej wersji nazwy tej ulicy (S. Tomkowicz, *Ulice*, s. 138–142). Również Elżbieta Supranowicz zna najstarszy zapis polski dopiero z 1599 r. (E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995, s. 56).

⁹⁰ Jeżeli już, to z dwóch kamienic.

ciecha Łagiewnickiego dokupionej przez bpa Noskowskiego w 1561 roku; c) drugiej połowy kamienicy Łagiewnickiego, przytykającej do domu Bartłomieja introligatora, odkupionej przez Noskowskiego w roku 1562 od Jerzego Guttetera rajcy krakowskiego (tenże ją nabył od Łagiewnickiego w 1561 roku)⁹¹. W hipotece z XIX wieku napisano, że w roku 1574 (!)⁹² Jakub Kazimierski, jako plenipotent Jerzego Guttetera, sprzedał Akademii Krakowskiej kamienicę stojącą pomiędzy domem Bartłomieja introligatora a Bursą Filozofów, z warunkiem ponoszenia wszelkich ciężarów tytułem tej własności, na rzecz miasta⁹³. Dodajmy, że w spisie podatku miejskiego (szos), w 1565 roku, zaraz za Bursą Filozofów wspomniano Bursę Nową, a po niej dom Bartosza introligatora⁹⁴. W zapiskach uniwersyteckich wzmianka o domu Łagiewnickiego – Guttetera pojawia się w roku 1563⁹⁵. O Bursie Nowej pisze też Henryk Barycz: w 1558 roku Andrzej Noskowski, biskup płocki, podarował uniwersytetowi jednopiętrową kamienicę należącą dawniej do Łagiewnickiego („obywatela krakowskiego”), w zamian za prawo dla kapituły płockiej i pułtuskiej „umieszczania stypendystów obydwu kapituł w odnowionej i wyposażonej przez Noskowskiego Bursie Filozofów”⁹⁶. W hipotece przypomniano, że 17 czerwca 1561 roku król Zygmunt August zatwierdził w Wilnie przyłączenie do Bursy Filozofów kamienicy Łagiewnickiego nabytej przez biskupa płockiego Noskowskiego⁹⁷. Andrzej Włodarek, porządkując stan wiedzy o bursie, podaje następującą kolejność transakcji: 1561 – sprzedaż domu przez Łagiewnickiego (z małżonką) Jerzemu Gutteterowi; 1562 – Gutteter odstąpił Akademii prawa do tej kamienicy; 1564 – zakup posesji przez biskupa Noskowskiego od Guttetera⁹⁸. Według innego dokumentu, z 1564 roku, Gutteter, rajca krakowski, odstąpił ten dom uniwersytetowi⁹⁹. Włodarek sądzi, że planowano utworzenie osobnej bursy, jednakże niewłączonej do Filozoficznej¹⁰⁰. Jeszcze w roku 1562 w domu Wojciecha Łagiewnickiego („in platea Columbarum penes Contubernium Philosophorum iacente”), spisał swój testament Jakub Łagiewnicki¹⁰¹. Uniwersytet w maju 1564 roku przyjął darowiznę, ale obciążenia hipoteki domu i jego zły stan techniczny wywołały spór z kapitułą płocką, zakończony ugodą dopiero w roku 1584¹⁰².

Roku 1584 dnia 15 maja w Płocku X. Biskup Piotr Dunin Wolski wydał Akademii Krakowskiej ordynację, czyli erekcję Bursy przez niegdy Andrzeja Noskowskiego Biskupa Płockiego urządzonej, w której wyczytać się daje następujące wiadomości: Iż Biskup Noskowski dom filozoficzny

⁹¹ BJ, Żegota Pauli, rkps. 5354 II, s. 63.

⁹² A może w tym roku wpisano transakcję do ksiąg miejskich.

⁹³ ANK, rkps WMK Hip. 6, nr 281, s. 91; rkps WM 384b, nr 281, s. 982.

⁹⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2519, s. 11–13. Dom ten występuje też w szosach wcześniejszych: w 1553 r. (rkps 2510, s. 10); w 1564 r. (rkps 2515, s. 18).

⁹⁵ A. Włodarek, *Architektura*, s. 336, wg *Conclusiones*, nr 316, s. 289.

⁹⁶ H. Barycz, *Historia*, s. 64; wcześniej o tym pisał: J. Muczowski, *Mieszkania*, s. 35–36.

⁹⁷ BJ, Archiwum UJ, dyplom perg. nr 527; ANK, rkps WMK Hip. 6, nr 281, s. 90; rkps WM 384b, nr 281, s. 965; zob. K. Kowalski, *Wiadomość*, s. 17; A. Włodarek, *Architektura*, s. 336 (BJ, Arch. UJ, rkps 345, s. 1–2 nlb.).

⁹⁸ A. Włodarek, *Architektura*, s. 337 (BJ, rkps 5574, s. 122).

⁹⁹ CDUC V, nr CCCXVI, s. 55; BJ, Archiwum UJ, dyplom perg. Nr 533; A. Włodarek, *Architektura*, s. 336.

¹⁰⁰ A. Włodarek, *Architektura*, s. 337; *Conclusiones*, nr 486, s. 424–425.

¹⁰¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 17, s. 473.

¹⁰² H. Barycz, *Historia*, s. 64; *Conclusiones*, nr 328, s. 301.

Bursa zwany przez starość opustoszały i żadnych dochodów nie dający własnym kosztem zreparował, a dołączywszy do niego kamienicę od Łagiewnickiego nabytą, obydwa domy na 40 Filozofów urządził i uposażył. Iż dokument na pierwiastkowy dom, czyli Bursę Filozofów w roku 1558 dnia 15 września w Poławie spisany i przez tego Biskupa Noskowskiego zatwierdzony, zaginął i wynalezionym być nie może. Iż Kapituła Płocka winna złożyć Akademii złotych polskich dwieście na kosza prawne w przypadku gdyby Sukcesorowie Łagiewnickiego o kamienicę przez Biskupa nabytą i do dawnego Domu Filozofów, czyli Bursy przyłączonej, czynili kwestią¹⁰³.

W tychże latach, w roku 1578, „in Bursa Nova”, pomiędzy Bursą Filozofów i domem Matysa introligatora, swój testament spisał Jan Szworcz Leopolda, chirurg¹⁰⁴. W pierwszej połowie XIX wieku władze miejskie i uniwersyteckie mylnie interpretowały stare zapiski i Bursę Filozofów (wówczas nr 281) uznawały za dawną kamienicę Guttetera (w rzeczywistości nr 282). W 1821 roku wspomniano „tytuł własności Bursy Filozofów dawniej kamienicy Łagiewnickowskiej i Gutteterowskiej pod nr 281”¹⁰⁵. Błędą identyfikacją budynków podtrzymano w roku 1823: „kamienica dawniej zwana Gutteterowska jest ta sama, która dnia dzisiejszego jest Bursą Philosophorum pod nr 281 przy ulicy Gołębiej stojąca”¹⁰⁶. Pod tymże rokiem przedstawiono następujący wywód, powołując się na ordynację z 1584 roku, „iż kamienica od Łagiewnickiego nabyta z dawną Bursą Philosophorum złączona, terazniejsza Bursa pod nr 281 składa się z dwóch kamienic”¹⁰⁷. Oczywiście, pierwotna Bursa Filozofów nie była zlepkiem dwóch kamienic.

W epoce nowożytnej przez długi czas istniały obie interesujące nas bursy – Niemiecka (Nowa) w bloku 27 i Nowa (później Classes) w bloku po drugiej stronie ulicy. Ówczesną topografię miasta pozwalają zrozumieć spisy podatkowe (szos) zachowane od około połowy XVI wieku. Poborcy podatku poruszali się po mieście, a ściślej – po jego kwartałach (w omawianym przypadku po kwartale Garncarskim), w kolejności ustalonej na dłuższy czas. Wadą tych zapisek jest niekiedy ich niekompletność i nie zawsze zachowana kolejność spisu. Należy podkreślić, że w „szosie” nie występuje ogród akademicki, cały czas istniejący, a nawet powiększony. Bartłomiej (Bartosz) introligator, wschodni sąsiad jeszcze nieistniejącej Bursy Nowej w południowej pierzei ul. Gołębiej, występuje w spisie z roku 1553¹⁰⁸. W 1565 roku¹⁰⁹ poborca podatku, idąc wzdłuż południowej pierzei ulicy, w kierunku muru miejskiego, wymienia: Bursę Ierusalem, Bursę Philosophorum, Bursę Nową (tu Wojciech Sapienti i zamieszkała piwnica); idąc dalej: Bartosz Gendziecz introligator, Klemens Hortula introligator, Szymon introligator¹¹⁰, Lipski prasół. Wzmianka o wdowie Jurkowej, mieszkającej „na murze” miejskim świadczy o dojściu do krańca bloku¹¹¹; zapewne też przy murze mieszkali: Błażej Jurowski

¹⁰³ ANK, rkps WMK Hip. 6, nr 281, s. 90; zob. A. Włodarek, *Architektura*, s. 336; *Conclusiones*, nr 476, s. 417.

¹⁰⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 20, s. 1084.

¹⁰⁵ ANK, rkps. WM 384b, nr 281, s. 969.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr 281, s. 982.

¹⁰⁷ *Ibidem*, nr 281, s. 983.

¹⁰⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2510, s. 10.

¹⁰⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2519, s. 11–13 (w r. 1564 spisano: Bartosza introligatora, Hieronima Włocha, doktorową wdowę – ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2515, s. 15).

¹¹⁰ Tenże później mieszkał w bloku 27.

¹¹¹ W domu przyległym do muru.

introligator i Hieronim „lapicyda”¹¹². Być może był to Hieronim junior, syn rzeźbiarza Hieronima Canavesiego¹¹³. W bloku 27, idąc od zachodu: doktorowa Marcinowa (nie wspomniano innych domów) oraz „Małe Collegium”¹¹⁴. Spis podatkowy z 1569 roku¹¹⁵ zawiera podobne informacje, przy czym po Bursie Nowej następują: Bartłomiej introligator, Klemens introligator, jakiś inny Klemens¹¹⁶ i Lipski śledziownik. Przy murze: jakiś introligator, wdowa Błażkowa i Hieronim Włoch – „murator”, a w bloku 27 tylko Szymon introligator (?) i „Parvum Collegium”. W 1572 roku Akademia wyraziła zgodę, aby Szymon introligator z żoną Zofią zbudowali dom na placu, gdzie była tylko piwnica po zrujnowanym domu („in eo loco, ubi cellarium ruino sum est nec coopertum est aliquo tecto multi annis”), obok Bursy Niemieckiej¹¹⁷, z którego będą płacić czynsz, a po ich zgonie dom przejdzie na uniwersytet¹¹⁸. Zatem potwierdza się moje przypuszczenie, że place uniwersyteckie (pożydowskie) były wydzierżawiane osobom prywatnym (il. 1). W roku 1573¹¹⁹ powstał spis zapewne kompletny¹²⁰. W południowej pierzei ulicy Gołębiej zapisano: Bursę Nową¹²¹, w której mieszkali komornicy, następnie cztery domostwa – Matysa introligatora, Klemensa introligatora, Mikołaja kuchennego i Lipskiego śledziownika. „In muro Casper introligator”, a także: Bielski owieśnik i „Włochowa niewiasta”¹²². W bloku 27: Szymon introligator; następnie „Sapienti in Teutonica Bursa” i Barbara Radkowa w domu Klemensa introligatora¹²³, Kolegium Mniejsze i po drugiej stronie przecznicy kuria Tęczyńskich (zwaną pod „Pod Topory – zob. niżej). Przypominam, że w niedawno wydanym, z Joanną Hiżycką artykule uznaliśmy, że w bloku 27 przy ul. Gołębiej były (w XVI i XVII wieku) trzy posesje, oprócz – jak wówczas sądziłem – Bursy Niemieckiej i Kolegium Mniejszego¹²⁴. Owe trzy posesje zostały potwierdzone w naszych ostatnich badaniach źródłowych, z tą różnicą, że pośród nich

¹¹² Tenże w 1564 r. wzmiankowany jest jako murator (ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2515, s. 18).

¹¹³ Istnienie Hieronima juniora (wzm. 1573, 1574) sugeruje S. Tomkowicz (S. Tomkowicz, *Przyczynki do historii kultury Krakowa w pierwszej Połowie XVII w.*, „Archiwum Naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania kultury polskiej”, Lwów 1912, dz. I, t. V, z. 1, s. 48. Z kolei K. Sinko-Popielowa zaprzecza, aby Hieronim junior istniał (K. Sinko-Popielowa, *Canavesi Hieronim [w:] Polski śledziownik biograficzny*, Kraków 1937, t. III/1, z. 11, s. 199).

¹¹⁴ Nie należy mylić tej własności z inną posesją Tęczyńskich znajdującą się przy murze miejskim, u krańca ul. św. Anny.

¹¹⁵ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2522, s. 17–18.

¹¹⁶ Jego nazwisko lub profesję zapisano nieczytelnie.

¹¹⁷ Plac ten był narożny lub leżał pomiędzy Kolegium Mniejszym a Bursą Niemiecką.

¹¹⁸ *Conclusiones*, nr 363, s. 327–328.

¹¹⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2527, s. 13–15.

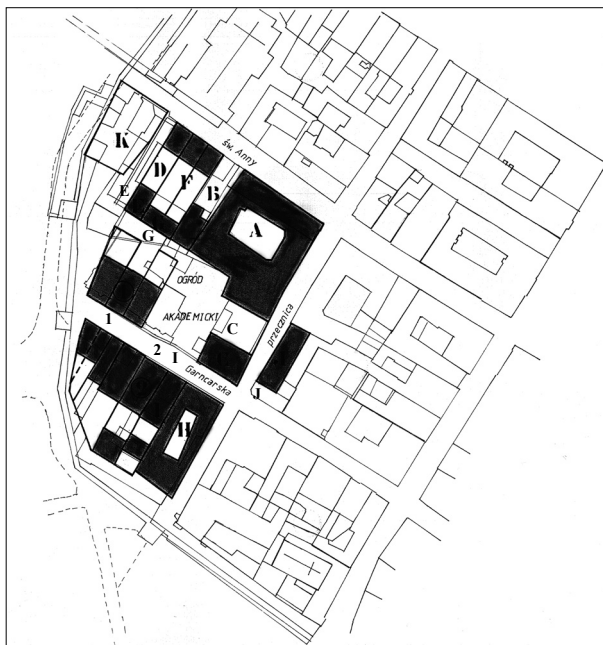
¹²⁰ Przedstawiam interpretację tego spisu inną niż w poprzednim artykule (zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 106).

¹²¹ Pomijam odtąd obie starsze bursy, występujące niezmiennie w kolejnych spisach szosu.

¹²² Poprzednio sądziłem, że byli to posesjonaci z bloku 27 (J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 106). Natomiast wzmianka o „Włochowej niewieście”, a mogła to być tylko wdowa, pośrednio potwierdza, że Hieronim Canavesi junior jednak istniał, a zmarł wcześniej niż jego ojciec – powszechnie znany Hieronim C., zmarły w 1582 r. (data jego zgonu wg: PSB III/1, z. 11, s. 199).

¹²³ Należy zapytać, czy te trzy domy spisano idąc od muru miejskiego czy też od Collegium Minus; w każdym przypadku Bursa Niemiecka była domem drugim od południowo-zachodniego narożnika bloku 27.

¹²⁴ J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 105.

Il. 1. Rekonstrukcja podziałów i zabudowy bloków po obu stronach zachodniego odcinka ul. Gołębiej, druga połowa XVI – poł. XVII w.: A – Collegium Maius; B – Huta (dzis. św. Anny 10); C – Collegium Minus; D – dom Gołych; E – słodownia akademicka (browar); F – posesja (dwa domy po Trzycieskim) ks. Stężycy; G – oficyna ks. Stężycy; H – Bursa Ierusalem; I – Bursa Philosophorum; J – kamenica „Pod Topory” Tęczyńskich; K – „kuria” Tęczyńskich przy murze miejskim (potem działka miejska i mennica); nr 1 – Bursa Niemiecka (Nowa); nr 2 – Bursa Nowa (Classes). Oprac. J. Hiziycza

znalazła się Bursa Niemiecka¹²⁵. Należy jeszcze dodać, że Dariusz Niemiec mieści bursę nieco dalej od miejsca jej lokalizacji¹²⁶. Nie podzielając tego poglądu, nie lekceważę go, uwzględniając odkrycia archeologów¹²⁷ oraz pewną niejasność zapisów źródłowych. W późniejszych spisach podatkowych Bursa Niemiecka (Nowa), od pewnego już czasu niegospodząca studentów, nie występuje pod swoją nazwą. W 1577 roku¹²⁸ w południowej pierzei ulicy stała druga Bursa Nowa, i dalej cztery posesje – Matysa Przywilskiego intro-ligatora, wdowy Klemensowej (mieszkała z synem Kandydem¹²⁹), wdowy Anny kuchennej i śledziownika Lipskiego; znów „in muro” Kasper intro-ligator. W bloku 27 następują trzy posesje – Jarosza Jedwata, Sapientego (zapewne w domu Bursy Niemieckiej) i Tomasza rzeźnika; potem „Parvum Collegium” i „Curia Domini Tenczyński pod Topory”.

¹²⁵ W epoce wcześniejszej tych domów mogło być więcej; zob.: D. Niemiec, *Geneza*, il. 1.

¹²⁶ *Ibidem*, *Geneza*, s. 159–161.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 159.

¹²⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2531, s. 27–31.

¹²⁹ Candydus występuje potem po drugiej stronie ulicy, stąd pewne wątpliwości budzi sugerowana układem spisów podatkowych lokalizacja domu Klemensa intro-ligatora i wdowy po nim.

Identycznie było w roku 1578¹³⁰. O „pojemności”, ale raczej nie o szczególnej obszerności, niektórych budynków świadczy informacja, że u Matysa Przywilekiego mieszkało (działało) aż ośmioro komorników (z rodzinami?)¹³¹. W 1582 roku¹³² w bloku południowym spisano trzy bursy i trzy posesje prywatne, przy murze miejskim Kaspra introligatora, zaś w bloku 27: Jarosza Jedwata, Sapientego (w Bursie Niemieckiej?) i Kandyda introligatora¹³³ oraz „Minus Collegium”. W tym okresie w Bursie Nowej po południowej stronie ulicy pomieszczono szkołę średnią (Scholae privatae, Classes)¹³⁴, ustanowioną uchwałą uniwersytetu z dnia 5 maja 1586 roku¹³⁵ i tymczasowo pomieszczoną w Bursie Ierusalem¹³⁶, a ostatecznie w Bursie Nowej w roku 1589¹³⁷. „Zakład zajął w Bursie początkowo (r. 1591) cztery, później (od r. 1594) trzy izby, reszta pokoiów znajdowała się w dzierżawie osób prywatnych”¹³⁸, co znajduje odbicie w późniejszych zapiskach miejskich i uniwersyteckich¹³⁹. W 1598 roku struktura bloków nie uległa zmianom, nastąpiła natomiast wymiana właścicieli – w bloku południowym: Bursa Nowa (jeszcze stara nazwa budynku), następnie posesjonaci: Stanisław Słoninka introligator, Mikołaj introligator, Matys Kikuła – introligator i śledziownik, Melcher organista; „na murze Piotr mularz Włoch zubożał”¹⁴⁰. W bloku 27 tylko dwóch posesjonatów (?) Kandyd introligator i Matys Mgay, szewc¹⁴¹. Kamila Follprecht i Zdzisław Noga mieszczą w bloku 27, oprócz Kolegium Mniejszego, ogród uniwersytecki i stajnie akademickie; ponadto sądzą, że Piotr Włoch najmował jeden z domów akademickich, podobnie jak dwaj po nim wyżej wymienieni mieszczanie¹⁴². W 1599 roku Bursę Niemiecką („retro Minus Collegium in platea Columbarum”) wydzierżawiono na okres trzech lat¹⁴³. Porządkując spis z 1602 roku, mamy¹⁴⁴: w bloku południowym – „W classie Nowej Bursy Stanisław Sapientti, tego roku go wolnem uczynio[no]” (tzn. zwolniono z opłaty podatkowej), ponadto komornicy, w tym wynajmowana piwnica; w domu obok Stanisław Słoninka, a następnie: Mikołaj Bienkowicz introligator, Matis Kikuła introligator, Melcher organista

¹³⁰ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2527, s. 235–236; rkps 2536, s. 20–22.

¹³¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2536, s. 20.

¹³² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2550, s. 12–13.

¹³³ Ten wymieniony został pośród posesji po drugiej stronie ulicy, ale raczej należał do bloku 27 (zob. niżej 1620 r.).

¹³⁴ Zob. początki zakładu w: H. Barycz, *Historia*, s. 50 i nast.

¹³⁵ BJ, Żegota Pauli, rkps 5364 II, s. 63.; H. Barycz, *Historia*, s. 63.

¹³⁶ H. Barycz, *Historia*, s. 60.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 63–65.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 64.

¹³⁹ Jeszcze w 1773 r. zawarto umowę z małżonkami Mireckimi, mieszczanami krakowskimi, na arendę (na wyszynk) „izby dolnej” (tylnej?) i piwnicy w „Stare Classes lapidea” – BJ, Archiwum UJ, akta papierowe, fasc. 289, nr 6107.

¹⁴⁰ Nie wiem, czy był to krewny Canavesich.

¹⁴¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2562, s. 30–33; to samo o posesjonatach w bloku po południowej stronie ul. Gołębiej w: K. Follprecht, Z. Noga, *Kraków w 1598 r.* [w:] *Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II, Warszawa 2008, s. 176.

¹⁴² K. Follprecht, Z. Noga, *Kraków*, s. 175.

¹⁴³ J. Muczkowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20 (wg: BJ, Archiwum UJ, *Acta actorum, causarum, sententiarum, decretorum, inscriptionum, obligationum officii Rectoratus Universitatis Cracoviensis*, 1580–1618, rkps 18, s. 232–233).

¹⁴⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2568, s. 54–57.

od Świętego Ducha; w bloku 27 – na kolegiackim (zapewne w Bursie Niemieckiej) Russek introligator, następnie introligator Kandyd. W 1607 roku spis jest niepełny¹⁴⁵, a w bloku 27 występują: dom Hieronima Jedwata; dom kolegiacki (Bursa Niemiecka); dom Kandyda¹⁴⁶. W 1608 i 1611 roku potwierdzony został styk ogrodu akademickiego z oficyną stojącą na posesji księdza Stężycy, dawniej Trzycieskiego (przy ul. św. Anny, obok domu d. Gołych)¹⁴⁷, odpowiadającej dwóm starszym działkom¹⁴⁸. Wspomniana wyżej (1580) słodownia „albo raczej” browar akademicki stykały się bokiem (1611) z tą oficyną: „Pokazał nam też [ks. Stężycy], że nad jego hindermachem słodownię Ich Mościów Panów Collegiatów albo raczej w browarze są dwie oknie niemałe”¹⁴⁹. Z powyższych danych wyłania się kształt podwórza Bursy Niemieckiej – być może reliktu podziałów własności żydowskiej, a następnie przemian w latach 1577–1580 – i jego połączenie z ogrodem akademickim (zob. il. 1). W 1609 roku powstały zapiski potwierdzające równoczesne istnienie Bursy Nowej (Classes) i Bursy Niemieckiej, co podał Józef Muczowski – obie w tym samym czasie wydzierżawiono innym osobom („Arenda domus Universitatis Nova Bursa dicta” i „Arenda Bursa Germanorum”)¹⁵⁰. W 1613 i 1614 roku w bloku 27 wspomniano dom Kandydowej¹⁵¹. W roku 1620 spisano umowę „in domo lignea honesta dicta olim famati Candidi Regulski civis crac. relicta vidua in tergo Collegii Minoris ab una et domum ligneam Collegiatam ab altera partibus in platea Columbarum”¹⁵². Zapiska niewątpliwie dotyczy domostwa w bloku 27, a dom kolegiacki to Bursa Niemiecka¹⁵³. W roku 1621 w bloku 27 stały¹⁵⁴: dom Hieronima Jedwata; dom akademicki (tu Sapienti); dom Kandydusowej; Kolegium Mniejsze. Spis z 1632 roku, Jakuba Aleksandra Biedrzyckiego, ma szczególną wartość,

¹⁴⁵ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2571, s. 24–27.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 24.

¹⁴⁷ Posesja ta, scalająca dwa domy, znajdowała się pomiędzy działką Huty (św. Anny 10) a narożnym domem akademickim po Gołych – razem z tym ostatnim w obrębie dzisiejszej posesji św. Anny 12 (zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 104).

¹⁴⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1378, s. 55–56, 171 – z opisu z 1611 r. wynika, że nowy właściciel posesji, ks. Stężycy, zbudował w miejscu browaru drewnianą oficynę: „Na ostatek pokazał nam, że na tym miejscu, gdzie był browar przedtem, teraz J. Mć. X. Stężycy, co na swoim gruncie wprawdzie indermach zbudował i okna izdebne z żelaznemi wprawdzie kratami, lecz ku ogrodowi Collegiackiemu obrócił i za tymi okny parkan niezbyt wysoki na Groncie Collegiackim, tak jako mienił x. Turolowski, postawił” (*ibidem*, s. 171). Natomiast we wcześniejszej zapisce (1608) opisano zaistniałą sytuację: okna oficyny wychodziły na ogród akademicki, przy czym, ks. Stężycy, niewątpliwie aby uniknąć złamania prawa budowlanego (zakazu zakładania okien na sąsiednią działkę), „za tym nowym budynkiem w domu swem zagroził sobie zadkę [podwóreczko] ku ogrodowi Collegiackiemu, ile mu jeszcze placu własnego zbywało, a tej zadki dłuż jest tak wielka jako budynek szeroki jego [oficyny], a distantia zaś od domku jegoż nowego aż po to zagrodzenie ma w sobie półtora łokcia [ok. 90 cm], tej zadki, powiedzieli PP. Collegiaci chcą bronić X. Stężycy” (*ibidem*, s. 56).

¹⁴⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1378, s. 171.

¹⁵⁰ J. Muczowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20 (wg: BJ, Archiwum UJ, *Acta actorum*, rkps 18, s. 354).

¹⁵¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2581, s. 47–50; rkps 2588, s. 70–71.

¹⁵² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 33, s. 1.

¹⁵³ Budynek drewniany, jak słusznie twierdził Stanisław Tomkowicz (S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126).

¹⁵⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2597, bez paginacji.

ze względu na jego kompletność¹⁵⁵. W bloku południowym występują: obie starsze Bursy i Classes, następnie cztery posesje: dwa domy księdza Turoboyskiego, dom szewca Szymona Kanonika, dom wdowy Chudej. Punktem zwrotnym jest „dom Karla [Canavesiego?]¹⁵⁶ Włocha pod murem”. W bloku 27: „dom czapnika Trzesnie od muru idąc”, dwa domy kolegiackie (pierwszy z nich to niewątpliwie Bursa Niemiecka); po nich przeskoczono do własności w bloku 28 (kamienica Pod Topory i dwa domy Wielowieyskiego), a następnie powrócono do Kolegium Mniejszego. W 1642 roku¹⁵⁷ obok Classes stał dom Hrzanowskiego, następnie drugi jego dom, dom szewca Woytyskowicza i dom Marcikowicza. W bloku 27: dom czapnika Trześni, dwa domy kolegiackie. Pomiędzy dom Trześni i dom kolegiacki wstawiono w spisie dom drukarza Kwaśniowskiego. Sądzę, że posesja ta znajdowała się przy murze miejskim, być może w obrębie lub w pobliżu miejskiej posesji przymuranej, zwanej Mennicą¹⁵⁸. Classes działały przy ul. Gołębiej do 1643 roku, w którym przeniesiono je do nowej siedziby przy ul. św. Anny (nr 12)¹⁵⁹. Przy ul. Gołębiej pozostał budynek „Starych Classes”, nadal odnajmowany czynszownikom¹⁶⁰. W roku 1646 planowano zaadaptować go na bursę, czego jednak nie zrealizowano¹⁶¹. W 1647 roku spisano¹⁶²: Classes, dwa domy Chronowskiego, dom szewca Wojtaszkowicza i dom Reginy Chudej; „na murze” szewc Stanisław; w bloku 27 tylko dwa domy kolegiackie. Wspomniany powyżej narożny „dom Trześni” w bloku 27 zakupiono dla Akademii w roku 1648¹⁶³. Na akt ten powołuje się dziewiętnastowieczna hipoteka, w której dom ten opisano jako drewniany, stojący „przy murach miejskich i przy domie Kolegiatów Krakowskich”¹⁶⁴ – czyli niewątpliwie przy Bursie Niemieckiej. W 1649 roku w bloku południowym wymieniono¹⁶⁵: „Classes Stare alias kamienica Akademiej Krakowskiej”, a w nich: „izba sklepista na dole” oraz izba „przeformowana” (wydzielona drewnianym przepierzeniem) na piętrze z oknami „na tył”; następnie: dom Chronowskiego („z dawna kollegiackie”); dom drugi tegoż („pod takimże prawem”); dom Noytickiewicza (Wojtyszkowicza) i dom wdowy Chudej. Potem blok 27 („Strona druga tejże ulicy idąc od muru”) i tu: trzy domy kolegiackie (pierwszy z nich pusty), następnie stajnia akademicka (w ogrodzie?). W 1653 roku¹⁶⁶ w południowej pierzei ulicy posesje bez zmian; znów „kamienica Kwaśniowskiego” (przy murze miejskim?); w bloku 27 trzy domy kolegiackie. W 1654 roku po stronie południowej: Stare Classes, dwa

¹⁵⁵ *Rejestr gospód w Krakowie z 1632 roku* [w:] *Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649. Ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie i Biblioteki Jagiellońskiej*, wyd. K. Follprecht, „Fontes Cracovienses”, Kraków 2005, nr 11, s. 52–53. Podobne dane w spisie podatkowym z r. 1632 (ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2602, s. 26–27), a także spis z 1635 r. (ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2607, s. 135).

¹⁵⁶ Karla Canavesiego (alias Sziwińskiego), syna Hieronima C. seniora, a więc brata Hieronima juniora, wspomina S. Tomkowicz pod r. 1602 (S. Tomkowicz, *Przyczynki*, s. 47).

¹⁵⁷ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2614, s. 8–9; rkps 2615, s. 11–12.

¹⁵⁸ Zob. J. Hiżycka, S. Sławiński, *Przemiany*, s. 99–100.

¹⁵⁹ H. Barycz, *Historia*, s. 64.

¹⁶⁰ Zob. A. Włodarek, *Architektura*, s. 337; także: J.A. Putanowicz, *Stan*, s. 27.

¹⁶¹ H. Barycz, *Historia*, s. 183.

¹⁶² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2619, s. 6–7; rkps 2622, s. 8–9.

¹⁶³ BJ, Żegota Pauli, rkps 5354 II, s. 68.

¹⁶⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps WMK Hip. 6, nr 301, s. 150; rkps WM 384b, nr 301, s. 1339.

¹⁶⁵ *Rewizja gospód w Krakowie z 1649 roku* [w:] *Rejestry gospód*, s. 204–205.

¹⁶⁶ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2623, s. 46–48.

domy Piotra Żywieckiego, dwa domy Wojtyszkiewicza; znów enigmatyczna kamienica Kwaśniowskiego; natomiast w bloku 27 trzy domy kolegiackie¹⁶⁷. W innym spisie z tego roku po Classes następują: dom Żywieckiego, dom Wojtyszkiewicza, dom Zyskowicza i kamienica Kwaśniowskiego¹⁶⁸. Tak samo jest w 1655 roku, przy czym w bloku 27 wspomniano tylko jeden dom kolegiacki¹⁶⁹. Bursa Niemiecka została spalona przez Szwedów w roku 1655, po czym już jej nie odbudowano, a w 1668 roku plac po niej został objęty „obmurowaniem Kolegium Większego”¹⁷⁰. Jakież jej wypalone ruiny stały bez wątpienia przez kilka lat. W 1656 roku¹⁷¹ po Starych Classes spisano znów pięć własności, w tym „dom alias kamienica P. Kwaśniowskiego”; w bloku 27 trzy domy kolegiackie, można się domyślić, że zrujnowane. Kolejność zapisek w roku 1657 jest następująca¹⁷²: po Starych Classes dwa domy Piotra Żywieckiego, dom Błażeja Piekarza i dom Grygiera Zyskowicza; w bloku 27: dwa domy kolegiackie, po nich wymieniona kamienica Kwaśniowskiego (!), znów dom kolegiacki i przeskok do bloku 28, następnie powrót do „Collegium Małego” i „Collegium Wielkiego” oraz Classes (dziś św. Anny 12) i posesji zwanej Mennicą, przy furcie św. Anny, obok bloku 27¹⁷³. W roku 1658 trzy domy kolegiackie w bloku 27 opisano jako rozebrane – tak w aktach miejskich potwierdzono kres Bursy Niemieckiej – zaś w bloku naprzeciwko nadal stały Classes Stare¹⁷⁴. Dodajmy, że w piwnicach Kolegium Witkowskiego (Gołębia 13) zachowane są fragmenty starych murów, zapewne piwnic drewnianych domów akademickich¹⁷⁵. Jeszcze w 1666 roku wspomniano, jako puste place, trzy domy kolegiackie z bloku 27¹⁷⁶. O powierzchnię działek wyburzonych domostw powiększono ogród akademicki¹⁷⁷. Przejdźmy do wieku XVIII – w roku 1764, w południowej pierzei ul. Gołębiej spisano: Stare Classes i trzy domy – Brudzińskiego, Szymczykiewicza oraz Goreckiego¹⁷⁸.

¹⁶⁷ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2624, s. 18.

¹⁶⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2625, s. 50.

¹⁶⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2626, s. 82. Kamila Follprecht widzi w tymże roku, w bloku 27: *Collegium Minus* i tylko ogród akademicki – co w rzeczywistości występuje w latach nieco późniejszych (K. Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku*, „Biblioteka Krakowska” nr 142, Kraków 2001, s. 61); według niej w południowej pierzei, obok burs i Classes stały domy: Piotra Żywieckiego kupca, Błażeja Wojtaszkowicza piekarza, Grzegorza Zyskowicza i Bartłomieja Kwaśniowskiego drukarza (*ibidem*, s. 63–64). Co do kamienicy Kwaśniowskiego: w XIX w. po tym budynku w bloku nie było już śladu. Około 1820 r., w domniemanym, wg K. Follprecht, miejscu tej kamienicy, był plac pusty, nr 285, który należał do „Rządu wolnego Miasta” (ANK, Akta miasta Krakowa, rkps WMK Hip 6, s. 105).

¹⁷⁰ J. Muczkowski, *Mieszkania*, s. 39–40, przypis 79 (wg: BJ, Archiwum UJ, *Privilegia, documenta et acta Collegii Minoris*, 1490–1772, rkps 76, s. 414); S. Tomkowicz, *Gmach*, s. 126; zob. też: J. Muczkowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20; A. Karbowski, *Mieszkania*, s. 22.

¹⁷¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2627, s. 29–30.

¹⁷² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2630, s. 70–73.

¹⁷³ Zob. J. Hiżycka, S. Sławińska, *Przemiany*, s. 99.

¹⁷⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2634, s. 44–46.

¹⁷⁵ S. Sławiński, J. Hiżycka, *Kolegium Witkowskiego (d. Collegium Physicum), Kraków ul. Gołębia 13, dokumentacja naukowo-historyczna*, Pracownice Konserwacji Zabytków „ARKONA” sp. z o. o., Kraków 1998, mpis, s. 25 (rysunek starych murów odkrytych w trakcie prac ziemnych przed budową Kolegium znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie).

¹⁷⁶ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2645, s. 46.

¹⁷⁷ Zob. K. Follprecht, *Właściciele*, s. 61.

¹⁷⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2823, s. 32–34.

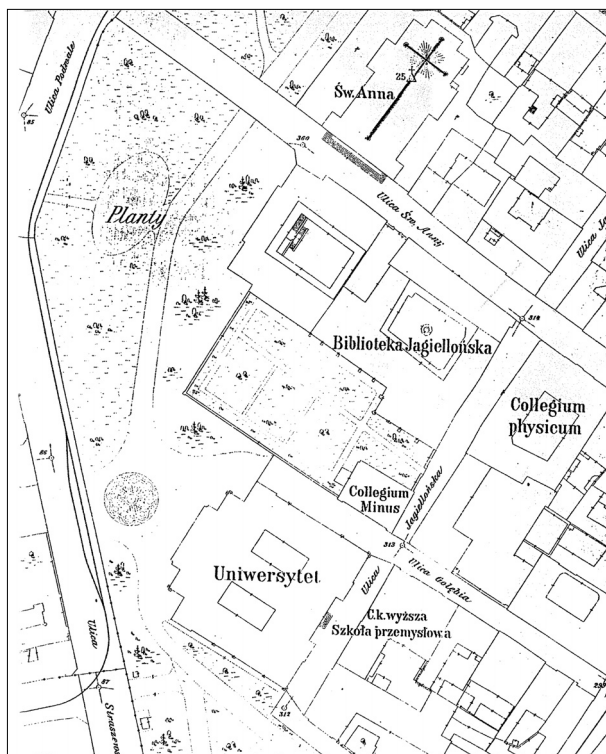
Il. 2. Bloki zabudowy po obu stronach zachodniego odcinka ul. Gołębiej, fragment planu z 1785 r.; w bloku 27 istnieje już od dawna duży ogród akademicki – w miejscu domów akademickich, w tym Bursy Niemieckiej; po drugiej stronie ulicy, po zachodniej stronie dawnych Klas (trzecie od narożnika bloku) trzy domy. Na tyłach posesji obu burs (Jerozolimskiej i Filozofów) oraz Classes znajdują się tylne podwórka. Repr. z: *Planta miasta Krakowa z przedmieściami roku MDCCLXXXV zrobiona*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica”, nr 697, „Geodezja”, z. 53, Kraków 1978, sekcja 9

W 1769 roku w Starych Classes mieszkało pięciu komorników¹⁷⁹. W 1773 w bloku było sześć posesji: Bursa Ierusalem – 34,5 łokci szerokości = ok. 20,2 m; Bursa Philosophorum – 16 ł. = ok. 9,4 m; Stare Classes – 18 ł. = ok. 10,5 m; dom Brudzińskiego – 19 ł. = ok. 11,1 m; dom Szymczykewicza – 15 ł. = ok. 8,8 m; dom Goreckiego – 22 ł. = ok. 12,9 m¹⁸⁰. Bursa Jerozolimaska odpowiadała szerokością tzw. pełnej kurii, zaś Bursa Filozofów i Klasy zbliżone były do połówki tego modułu. W miejscu pozostałych, dotychczas czterech posesji, były wówczas trzy, ale nie wiemy, w obrębie której z nich doszło do scaleńia dwóch starszych domów. W 1783 roku uniwersytet sprzedał Stare Classes

¹⁷⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2829, s. 17.

¹⁸⁰ BJ, rkps 5509 III (*Specyfikacja pałaców, kamienic, klasztorów i domostw*, 1773), s. 4 v.

Il. 3. Zachodni odcinek ul. Gołębiej w pocz. XX w. – w miejscu bloku południowej pierzei stoi Collegium Novum, natomiast w bloku 27 nadal duży ogród akademicki. Repr. z odbitki litograficznej katastralnego planu Krakowa, zbiory prywatne.

Kazimierzowi Kowalskiemu drukarzowi i odtąd, aż do wyburzenia w XIX wieku, był to dom prywatny¹⁸¹. Plan z 1785 roku ukazuje na tyłach obu burs i Classes dodatkowe podwórka, pozyskane zapewne wtórnie z ulicy przymurnej i częściowo zabudowane. W przypadku starych Classes istnienie tego podwórza jest wątpliwe (zob. wyżej il. 2). W spisie podatku miejskiego z 1788 roku występuje, po Bursie Filozofów, kamienica sławnego Kowalskiego¹⁸². W tymże roku potwierdzone jest sąsiedztwo domu Kowalskiego i domu Szymczykiewiczów¹⁸³ – jak pamiętamy wcześniej własności tych mieszczan rozdzielone były inną posesją. Owo przesunięcie własności wyjaśnia zapis hipoteczny dotyczący 1807 roku – kolejne pokolenie Szymczykiewiczów (tym razem Szymczykowie) Jan i Małgorzata, posiadało dwie posesje – nr 283/284 (dawne Klasy to nr 282)¹⁸⁴. Blok po południowej stronie ul. Gołębiej jeszcze w XIX wieku utrzymywał swoją strukturę podziału

¹⁸¹ BJ, Żegota Pauli, rkps 5354 II, s. 63; także H. Barycz, *Historia*, s. 183.

¹⁸² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 2836, s. 16.

¹⁸³ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1396, s. 261.

¹⁸⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps WMK Hip. 6, nr 283/284, s. 102; zob. J. Muczowski, *Wiadomość*, s. 127–128, przypis 20 („Był to dom teraz pod liczbą 282 oznaczony, przy końcu zeszłego wieku w spolicie stare classes nazwany”).

i zabudowy, tyle że poza Bursą Filozofów nie było w nim tylnych podwórek (il. I, II)¹⁸⁵. W pierwszym dziesięcioleciu XIX wieku budynki obu burs (domy akademickie nr 280 i 281) oraz dawne Stare Classes (nr 282) jeszcze istniały, ponadto w bloku były jeszcze trzy posesje¹⁸⁶. W dniu 18 grudnia 1806 roku, na publicznej licytacji, kamienicę pozostałą po Kazimierzu i Agnieszce Kowalskich (nr 282), nabył Jan Kanty Kowalski¹⁸⁷. Rodzina Kowalskich posiadała ją jeszcze w roku 1838¹⁸⁸. W 1841 roku Bursa Filozofów i Bursa Ierusalem splonęły, a w 1869 zburzono ich mury¹⁸⁹. Ostatecznie zburzono też pozostałe domy bloku, a w latach 1882–1887 zbudowano gmach Collegium Novum¹⁹⁰. Jego regularny rzut nie odpowiada obrysowi bloku poprzedniej zabudowy, natomiast po drugiej stronie ulicy jeszcze przez pewien czas istniał ogród akademicki, zaś blok 27, pomimo przekształceń w XIX wieku i początku XX wieku przetrwał do dzisiaj (il. 3).

IV. Struktura architektoniczna burs

Bursa Niemiecka

Pierwsza Bursa Niemiecka z roku 1487, jako drewniana, była zapewne zbudowana w konstrukcji szkieletowej (ryglowej)¹⁹¹. Część jej ścian mogła być jednak murowana, a szczególnie piwnice, o ile istniały. Ten typ zabudowy, niewątpliwie powszechny w Krakowie końca XV wieku, jak i występujący później, nie jest do dziś wystarczająco opracowany przez badaczy naszego miasta¹⁹²; zresztą w ciągu wieków zabudowa dREW-

¹⁸⁵ ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. 157, nr 6, s. 19–21, plan 1; nr 16, s. 67–68, plan 3.

¹⁸⁶ Zob. *Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat (1802–1805) 1807–1808 tak zwany senacki wraz z wykazem realności miasta z początku XIX wieku*, wyd. H. Münch, Kraków 1959, s. 15–16.

¹⁸⁷ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps WMK Hip. 6, nr 282, s. 94.

¹⁸⁸ ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. 157, nr 15, s. 59.

¹⁸⁹ A. Włodarek, *Architektura*, s. 340.

¹⁹⁰ L. Bularz-Różycka, *Dzieje budowy Collegium Novum (1882–1887)* [w:] *Collegium Novum, materiały z sesji naukowej (2. czerwca 1987 r.)*, Kraków 1991, s. 15 i nast.

¹⁹¹ Nie wiadomo, dlaczego powstał pogląd, że szkieletowy typ drewnianej zabudowy dotarł do Krakowa dopiero pod koniec XV w. (P. Pencakowski, *Budownictwo drewniane* [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 90). W Europie Środkowej budownictwo drewniane – szkieletowe, ryglowe – powszechne było już w IX, X–XII w., zwłaszcza w krajach niemieckich, (J. Piekalski, *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza – funkcja form*, Wrocław 2004, zob. s. 73 – „duże, wygodne i ciepłe domy drewniane”). Domy o takiej konstrukcji musiały do Krakowa dotrzeć najpóźniej około 1257 r., wraz z niemieckimi mieszczanami, pośrednio choćby i przez Śląsk. Pod koniec XV w. prawdopodobnie zbudowano w konstrukcji ryglowej – w tym przypadku w murze pruskim – kościół św.św. Piotra i Pawła na Garbarach (M. Rożek, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Krakowskiej” 1983, R. XXXIII, s. 115).

¹⁹² W ciągu wieków miejsce zabudowy drewnianej zajęły kamienice. Niemniej w niektórych obszarach dziś niezabudowanych – np. pl. Szczepański czy ogród klasztoru reformatów – ziemia może kryć relikty drewnianej zabudowy. Nie wiemy, ile do wiedzy o krakowskich domach drewnianych wnoszą panoramiczne widoki Krakowa, bowiem typy drewnianych domów przedmiejskich na nich reprezentowane mogą nie odpowiadać domostwom krakowskim, ponadto dokładniejszy w szczególności miedzioryt Meriana może w wielu przypadkach opierać się na domyśle, czy wręcz fantazji autora (zob. J. Banach, *Dawne widoki*

niana mogła przybierać różne formy. Zapiski miejskie z XVI i XVII, a także XVIII wieku często dotyczą domów drewnianych lub o mieszanej konstrukcji. Zabudowa taka dominowała na przedmieściach oraz znacznie częściej, niż w Krakowie, występowała na Kleparzu i w Kazimierzu. Jak już wspominałem pierwotna bursa mogła stać przy ul. św. Anny, niemniej bardziej prawdopodobna jest jej lokalizacja od razu przy ul. Gołębiej. Druga Bursa Niemiecka, od 1534 roku, stała tamże w ciągu zabudowy szeregowej trzech domostw drewnianych (częściowo murowanych?) południowo-zachodniej części bloku 27. Sądzę, że bursa i sąsiednie domy stały na działkach półkuryjnych (ok. 10–11 x 42,2 m), najliczniej występujących w polokacyjnym mieście¹⁹³. Mamy wiadomość o działce Bursy (area) z roku 1580¹⁹⁴. Nie znamy ewentualnego związku jej posesji z tylnym podwórzem Nowych Classes (od 1643 roku)¹⁹⁵. Stare mury występujące w piwnicach Kolegium Witkowskiego wskazują, że piwnice stojące tu wcześniej zabudowy były murowane przynajmniej częściowo¹⁹⁶. Wyżej mogły być murowane pojedyncze pomieszczenia bądź tylko ściany z urządzeniami ogniowymi. W 1544 roku potwierdzona jest druga kondygnacja bursy – piętro lub poddasze¹⁹⁷. Analogicznej zabudowy nie musimy szukać daleko. W przeciwnym bloku dom stojący przy Starych Classes był drewniany, częściowo murowany i zapewne podobny do Bursy Niemieckiej po roku 1534, jeśli nie w konstrukcji, to w rzucie i planie wnętrza. W roku 1658 posesję tę (po Piotrze Żywieckim¹⁹⁸) opisano jako dom drewniany oraz „plac pusty”¹⁹⁹. Były tam też jakieś zawalone piwnice²⁰⁰. W roku 1751 domostwo to ponownie „zrewidowano”²⁰¹. Było ono drewniane, z piętrem, a raczej poddaszem²⁰². Rzut dosyć głęboki, a rozplanowanie podobne jak w kamienicach krakowskich – w parterze sień, w tylnym trakcie izba i przechód na podwórze („ogródek”) ujęte z obu stron drewnianym parkanem²⁰³. Piwnica wówczas tylko jedna, pod częścią domu, murowana i sklepiona, dostępna z sieni (murowaną „szyją”), z okienkiem w ul. Gołębią. Podano jej wymiary: 14,5 łokci (8,5 m) długości oraz szerokości 7,5 łokci (4,4 m)²⁰⁴ (zob. il. IV). W 1788 roku dom ten opisano

---

Krakowa, Kraków 1983, s. 48 i nast.; *Atlas historyczny miast polskich*, red. R. Czaja, t. V, *Małopolska*, red. Z. Noga, z. 1, Kraków, red. Z. Noga, Kraków 2007). Z kolei dziewiętnastowieczna ikonografia budynków nie dotyczy bardziej okazałych domów drewnianych śródmieścia (np. zob. S. Opalińska, *Józef Brodowski, malarz i rysownik starego Krakowa*, Kraków 2005). Jest pewna nadzieja, że pośród krakowskich planów budowlanych z pierwszej połowy XIX w. (zebrane w ANK) znajdują się plany drewnianych budynków pamiętających XVII, a nawet XVI w. Nikt jak dotąd tym zagadnieniem nie zajmował się w szerszym kontekście.

¹⁹³ W. Grabski, *Wybrane*, s. 92 i n.; *idem*, *Ze studiów*, s. 191 i n.

¹⁹⁴ Zob. *Conclusiones*, nr 437, s. 395; M. Łukacz, *Pierwsze fazy kształtowania się dominującego typu kamienicy krakowskiej*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1988, t. XXII, s. 9.

¹⁹⁵ Zob. J. Hiżycka, S. Stawiński, *Kolegium Nowodworskiego*, s. 17.

¹⁹⁶ Mury te zachowane są jednak poza miejscem domniemanej lokalizacji bursy.

¹⁹⁷ A. Włodarek, *Architektura*, s. 44; *Acta Rectoralia* II, nr 247, s. 95.

¹⁹⁸ Równie dobrze może to być opis obu posesji po nieboszczyku Piotrze Żywieckim, z których jedna stykała się ze Starymi Classes.

¹⁹⁹ Możliwe, że nie był to już ten sam dom co w XVI w., ale zbudowany później w takim samym układzie wnętrza.

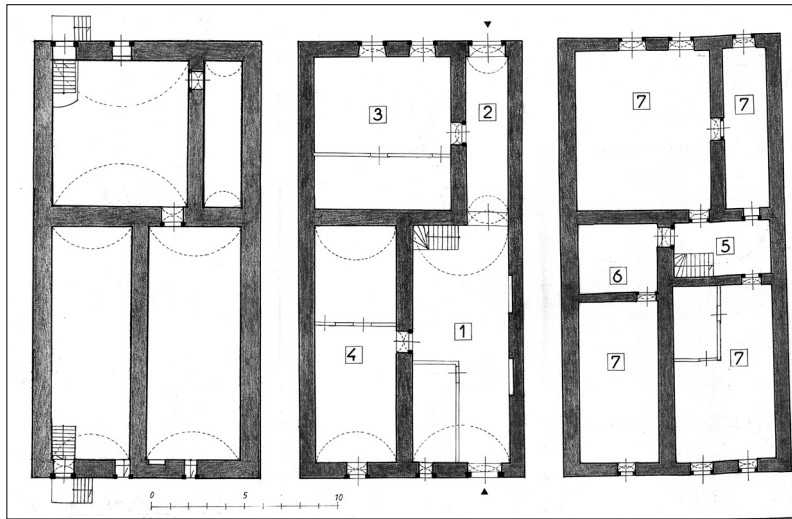
²⁰⁰ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1379, s. 435.

²⁰¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1401, s. 103–105.

²⁰² W przypadku Bursy Niemieckiej nie wiemy, czy miała ona piętro, czy tylko poddasze.

²⁰³ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1401, s. 104.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 105.

Il. 4. Rekonstrukcja budynku frontowego Starych Klas – stan z 1781 r., zapewne istniejący już w drugiej połowie XVI w. Rzuty (od lewej): piwnic, parteru i piętra. Legenda: **1** – sień w parterze; **2** – przechód w parterze; **3** – izba tylna w parterze; **4** – izba obok sieni parteru („sklep”); **5** – sień na piętrze; **6** – sionka z kuchenką na piętrze; **7** – izby na piętrze. Oprac. J. Hiżycka

ponownie, podkreślając wspólność muru granicznego z dawnymi Klasami²⁰⁵, co może być potwierdzeniem mieszanej konstrukcji domostwa już w wieku XVI, a nawet wcześniej (zob. wyżej).

Bursa Nowa w południowej pierzei ul. Gołębiej

W miejscu spalonego domu, zapewne drewnianego²⁰⁶, zbudowano, przed rokiem 1558 kamienicę. W 1769 roku, gdy w tylnej partii posesji zamierzano zbudować spichlerz akademicki, powstała „rewizja” spisana „w gruncie tejże Akademii w tyle kamienice quondam Starego Klasses przy Bursie Filozoforum” (sic!)²⁰⁷. Stwierdzono wówczas zajęcie przez sąsiada zachodniego jakiegoś pasma gruntu w tylnej partii posesji Klas, w którym „Akademy” mieli założyć rynsztok. Zatraskano się przy tym o przepustowość ulicy przymurnej: „Poszliśmy po tym w tyły od murów miejskich, gdzie kanały spływają, tam zważając mur sąsiedzki Bursy Filozoforum uznaliśmy rectilinium i pal zabić przy nas nakazaliśmy, zważając aby miejsce na przejazd i przechód circum circa było sposobne”²⁰⁸. Wbicie pała, moim zdaniem, wiąże się z planem budowy oficyny²⁰⁹.

²⁰⁵ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps. 1396, s. 262–264.

²⁰⁶ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 11, s. 94, 98.

²⁰⁷ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1401, s. 107.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ Wbitym pałem ustalono linię południowej elewacji tej oficyny.

Zasięg jej rzutu, przedstawiony na planach późniejszych, wyklucza (po roku 1769) istnienie tylnego podwórza posesji (zob. il. I–III, V). W 1781 roku, niewątpliwie planując sprzedaż Starych Klas, dokonano, przez miejskich wiertelników²¹⁰, ich szczegółowej „rewizji” i „taxy”²¹¹. Działo się to w obecności księdza Karola Marzena, „Prawa Obojga Doktora” i proboszcza od św. Mikołaja. „jako Prześwietnej Akademii Krak. Generalnego Prokuratora”²¹². Powstał szczegółowy opis kamienicy, którą wyceniono na 3450 złotych²¹³ (il. 4). Najpierw opisano „facjatę przez dół i piętro jedno ciągnącą się pod dach”²¹⁴, ta jest w ulicę nachylona, tej facjaty od ulicy szerokości łokci 18 [10,5 m²¹⁵], długości kam[ienicy] muru łokci 38 (ok. 22,3 m²¹⁶), szerokości podwórza łokci 22 (ok. 13 m)²¹⁷, stajnie długości łokci 10” (ok. 6 m)²¹⁸. Potem opisano parter²¹⁹ (zob. il. 4, V²²⁰):

Wchodząc do kamienicy odrzwia kamienne stare, węgary obydwą powyrywane, próg zgniły, drzewem nadkładany, drzwi drewniane stare, złe, na zawiasach trzech, w pół otwierające się [tzn. dwuskrzydłowe – S.S.], z zamkiem starym, złym, z klamką, drażkiem drewnianym do przypierania w żelazo skutym i drągiem. Nade drzwiami krata żelazna. Ta sień sklepiona. Sklepienie przy facjacie zrysowane i nad opierzeniem, w tej sieni opierzenie w kącie z desek ze dwóch stron i swoim zawarciem, z którego opierzenia okno w ulicę z dwiema okiennicami drzewianymi, podłoga z desek stara, drzwi stare na zawiasach dwóch z klamką, haczykiem, drugie drzwi od izby²²¹, do niej odrzwia drzewiane stare, drzwi także złe, z zamkiem złym, antabką, na zawiasach 2, z tego okno w ulicę z ramami, kwaterami, szybami tafłowymi, w ołowiu nadgniłym z kratą żelazną, ta jest sklepiona, sklepienie przy oknie zrysowane, podłoga z desek stara, zła, piec kaflowy stary na fundamencie murowanym, przy nim kominek szafiasty prosty, do gotowaniajadła, w tej izbie przepierzenie z desek starych z swoim zawarciem. W tym przepierzeniu kwatera szklana, szyb prostych, za przepierzeniem sklepienie to samo co i w izbie, podłoga z desek ta sama co w izbie. Z przechodu ku tyłowi wchodząc do izby dolnej tylnej odrzwia drzewiane stare, złe, drzwi także na zawiasach 2 z zamkiem, klamką, antabką. Z tej izby okna dwa w podwórzu z ramami, kwaterami starymi, szybami tafłowymi. Powąła i stragarze [belki stropowe – S.S.] stare, środkiem wygięte, siostrzeniem podwleczone [poprzecznie założonym sosrębem – S.S.], niektóre znacznie potrzaskane, pomiędzy niektóre stragarze deski wprawione, piec kaflowy stary na fundamencie murowanym, przy nim

²¹⁰ Byli to ówcześni rzeczoznawcy budowlani.

²¹¹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 112–114.

²¹² *Ibidem*, s. 112.

²¹³ *Ibidem*, s. 114.

²¹⁴ Nie napisano nic o attyce lub szczycie, a więc można sądzić, że dom nakryty był dachem dwuspadowym o kalenicy równoległej do ulicy.

²¹⁵ Według planu z lat osiemdziesiątych XIX w. szerokość domu, mierzona wraz z grubością wschodniego muru granicznego, wynosiła 11,25 m (il. V).

²¹⁶ Według planu z lat osiemdziesiątych XIX w. długość domu wynosiła 23,6 m.

²¹⁷ Nie wiadomo, czy chodzi tu o szerokość podwórza, czy też o jego długość mierzoną od tylnej elewacji kamienicy do elewacji oficyny.

²¹⁸ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 112. Nie wiadomo, czy to szerokość części (?) budynku, czy głębokość jego rzutu.

²¹⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 112–113.

²²⁰ ANK, Plany budynków UJ, sygn. 117.

²²¹ Właściwie do „sklepu” obok sieni. W opisach krakowskich kamienic, z XVI–XVIII w., „sklep” to zazwyczaj sklepienie pomieszczenie obok sieni w trakcie frontowym parteru bądź jakiegokolwiek sklepienie pomieszczenie – z reguły nie piwnica.

kominek kapiasty z piecykiem piekarskim, podłoga z desek stara, w pół przegniła. Przechód ku tyłowi sklepiony. W tej izbie przepierzenie z desek z swoim zawarciem.

Następuje opis piętra²²² (zob. il. 4, VI²²³):

...idąc na pierwsze piętro schody kamienne do połowy stare złe, dalej drewniane z balasami, poręczami i słupkami. Nad schodami kroniec drewniany stary [czyli belka w obramieniu poziomo założonego otworu wejścia na piętro – S.S.]. W tej sieni [piętra – S.S.] powała z desek, w połowie kije, czyli łaty dla widoku osadzone²²⁴, tragarze zgniłe, podłoga stara. Z sieni wchodząc do [pierwszej – S.S.] izby odrzwia drewniane w murze obruszone, drzwi drewniane stare, złe, na zawiasach z klamką drewnianą. Z tej izby okna dwa w ulicę Gołębią z ramami, kwaterami starymi, szybami tafelkowymi, 3 słuczzone i łatane, w jednym oknie spodek [parapet – S.S.] kamienny wypadły²²⁵. Powała i stragarze stare, złe, sztukowane, zgniłe, na dwóch siostrzeniach i na płatwie wiszące. Piec kaflowy stary, zły na fundamencie murowanym, przy nim kominek szafiasty do gotowania, podłoga stara, w pół zgniła. W tej izbie przepierzenie z desek ciesielskich łatami poprzecz przybijanych dla trzymania się gliny, z swoim zawarciem. Z sieni wchodząc do sionki, odrzwia kamienne stare, węgar wyrwany, próg strzaskany, drzwi drewniane, stare złe na zawiasach 2. Nade drzwiami okienko puste, w kącie kuchenka, w niej ognisko na drzewie murowane, nad ogniskiem kapa sklepiona, w krofcu drewnianym z swoim zawarciem. Z sieni [raczej z „sionki” – S.S.] wchodząc do [drugiej – S.S.] izby, odrzwia częścią kamienne, częścią drewniane, drzwi drewniane stare z zamkiem, haczykiem. Z tej izby okno w ulicę z ramami, kwaterami, szybami tafłowymi. Powała i stragarze wygięte, siostrzeniem podwlezione, deskami podbite, podłoga stara, nadgniła, piec kaflowy stary na fundamencie murowanym, za nim kominek do gotowania i palenia w piecu. Powała i stragarze stare, takie jak w sieni, bez podłogi. Wchodząc do [trzeciej – S.S.] izby, odrzwia i drzwi drewniane stare, złe, na zawiasach 2 z zamkiem, klamką. Z tej izby okno w podwórze z ramami, 4 kwaterami, od dołu dwiema kwaterami tafelkowymi, 5 słuczonymi, od góry dwiema szybami prostymi, okrągłymi w ołowiu zgniłym. Powała i stragarze stare, złe, podłoga także, piec kaflowy stary na fundamencie murowanym, przy nim kominek szafiasty do gotowania. Z sieni wchodząc do [czwartej – S.S.], izby, odrzwia i drzwi drewniane stare, złe, na zawiasach 2, z zamkiem starym, wrzeczędzem i ze skoblami. Z tej izby okna dwa w podwórze [z – S.S.] ramami, kwaterami starymi, złemi, szybami prostymi, złemi, podłużnymi, w winklu przy facjacie za sąsiem rysa. Piec zburzony, komin kapiasty zakopcony, ognisko w nim nadrujnowane. Powała i stragarze w pół przegniłe, podłoga także. W tej izbie sąsiadów 3, w jednym sąsiadzie trzech części zapierzenia nie dostaje [prawdopodobnie tak zrealizowano budowę spichlerza planowaną w r. 1769 – S.S.]. Dachy nad tą kamienicą w połowie mniejszej niedawno dane, w połowie większej stare; krokwy, płatwy pod starym dachem potrzaskane. Schody pod ten dach stare, złe; drzwi połogo dane [czyli w poziomym otworze założonym w stropie piętra – S.S.] na zawiasach 2 z swoim zawarciem. Pod dachem dwoje przepierzenia z swoim zawarciem. Facjata tylna od podwórza w kilku miejscach zrysowana, na wychodzie odrzwia kamienne, próg stary, nade drzwiami obdasze z gontów stare, [następuje opis podwórza i oficyny²²⁶ – S.S.] mur od sąsiedztwa Bursy Filozofów stary, nadrujnowany i zrysowany. W podwórzu bruku miejscami nie masz. W tym podwórzu stajnia i wozownia murowane [zbudowane zapewne w r. 1769, zamiast planowanego wówczas spichlerza – S.S.], w nich powały i stragarze stare, zgniłe, zapadłe, podstemplowane²²⁷. Do wozowni drzwi w pół otwierające się na

²²² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 113–114.

²²³ ANK, Plany budynków UJ, sygn. 117.

²²⁴ To znaczy, że w otwór sufitu wprawione były drewniane pręty, rodzaj kratki, dzięki której doświetlona była, jakimś świetlikiem w dachu kamienicy, sień w trakcie środkowym piętra.

²²⁵ Zapiska ta dowodzi, że okna elewacji na piętrze ujęte były w kamienne obramienia.

²²⁶ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 114.

²²⁷ Zły stan belek i pował, jak napisano „starych”, może oznaczać, że budując oficynę w 1769 r., użyto starych belek z innego budynku.

zawiasach 4 z wrzeciędzem, 2 skoblami. Do stajni odrzwia drzewiane, drzwi także stare, zle na zawiasach 2 z wrzeciędzem, 2 skoblami. Nad temi wozownią i stajnią rezydencje [izby mieszkalne – S.S.] drzewiane, niedawno stawiane, ale się już wałą. Idąc do nich, schody drzewiane, nad schodami daszek, bokiem deskami opierzone. Z tych schodów wychód na ganek, z ganku wchod do sionki, na wchodzie odrzwia i drzwi drzewiane na zawiasach z klamką drzewianą, na tej stajni i wozowni izby dwie, komnaty dwie, sień jedna. Okien z ramami, kwaterami nr 8, ściany wszystkie krajne, jak i podłużne nowo dane²²⁸, tudzież stragarze, ale wszystko upadkiem grozi. Dach nad tym budynkiem niedawno dany, ale w środku zapadły, komin murowany. Bokiem wozowni locus secretus deskami opierzony, daszkiem kryty, z swoim zawarciem

– niewątpliwie w miedzuchu po stronie zachodniej²²⁹ (zob. il. I–III).

Nie opisano drugiego podwórza Klas, występującego na planie z roku 1785, co oznacza, że go nie było (zob. il. 2). Wróćmy do „rewizji” z 1781 roku – następuje opis piwnic występujących pod całym budynkiem frontowym²³⁰ (zob. il. 4, IV²³¹).

Z podwórza wchodząc do piwnice, odrzwia drzewiane, połogo dane, drzwi drzewiane stare, zle, w pół otwierające się na zawiasach. Bok od schodów drzewiany stary, zły, zgniły, schody drzewiane stare, nad tą szyją i daszek na dwóch krokwiach położony i 2 słupkami podparty, z kawałkiem rynny.

„Szyją” był płytki szacht (szybik) zagłębiony w podwórzu, przy tylnej elewacji kamienicy, w którym osadzono schody do piwnic, osłonięte daszkiem.

Z szyi wchodząc, do piwnicy odrzwia kamienne stare, drzwi drzewiane stare, zle na zawiasach 2, dalej schody drzewiane, z niej okno w podwórze, ta jest sklepią, [sklepienie – S.S.] miejscami porysowane i wypadłe. Z niej wchodząc do drugiej, odrzwia puste, z której okno w ulicę i wychód zabudowany. Ta jest sklepią, w niej pięterko z desek nadrujnowane, z niej [tzn. z pierwszej piwnicy – S.S.] wchodząc do trzeciej odrzwia i drzwi drzewiane na zawiasach 2 z wrzeciędzem i skoblami; sklepienie w wielu miejscach wypadłe, ta jest ciemna, do której się leje [bez wątplenia chodzi tu o wąską piwnicę pod przechosem – S.S.]. Z ulicy wchodząc do [czwartej – S.S.] piwnicy, na wchodzie odrzwia połogo dane, drzwi drzewiane w pół otwierające się na zawiasach 4 z wrzeciędzem, 2 skoblami, schody drzewiane całkiem zgniłe, bok jeden murowany, drugi deskami zabity [opisano tu „szyję” analogiczną jak w wejściu z podwórza do tylnej piwnicy, tyle że nie osłoniętą daszkiem – mniemam, że zastępowały go drzwi „połogie”, nieco pochyło osadzone²³² – S.S.], dalej odrzwia kamienne stare, drzwi drzewiane stare na zawiasach 2, z niej okno w ulicę z kratką żelazną, ta jest sklepią, dołem miejscami kamienie wypadłe²³³.

W 1788 roku opisano Klasy już jako kamienicę Kazimierza Kowalskiego i jego małżonki Agnieszki, nadbudowaną do wysokości dwóch pięter²³⁴ (zob. il. VI).

²²⁸ Obwodowe i działowe lub boczne i elewacyjne. Od strony Bursy Filozofów powinien być mur.

²²⁹ W tym przypadku miedzuch to wąskie pasmo gruntu pozostawione na posesji obok nieco cofniętego od linii granicznej bocznego muru budynku wozowni.

²³⁰ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1395, s. 114. Dariusz Niemiec pisze o odkrytym niedawno fragmencie tego podpiwniczenia. Zob. D. Niemiec, *Geneza*, s. 157.

²³¹ ANK, Plany budynków UJ, sygn. 117.

²³² Dla spływu wód deszczowych.

²³³ Sklepienie zbudowane było z kamienia.

²³⁴ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1396, s. 263.

Mur zaś od pierwszego piętra teraz przez piętro drugie aż nad dachy²³⁵ sumptem Sławetnych Kowalskich wymurowany, do którego jeżeliby się Sławetni Szymczykiewiczowie [sąsiad zachodni – S.S.] przystawić chcieli, takowego połowę Sławetnym Kowalskim ile mającego być potem wspólnego zapłacić mają²³⁶.

Na posesji Kowalskich stała oficyna, zapewne ta sama co w roku 1781 i na planach z XIX wieku (zob. il. I–III, V). Jeszcze w 1835 roku oficyna ta była murowana tylko w parterze („piętro pierwsze drewniane we węgły, które są po części spróchniałe”)²³⁷. Stary parter oficyny występuje na planie jej przebudowy i nadbudowy murowanego piętra z 1838 roku – przy zachodnim murze nadal przebiegał wąski miedzuch (il. III; zob. też il. I, II)²³⁸. W 1788 roku ścieki z obu działek (Kowalskiego i sąsiedniej od zachodu) odprowadzano, czy też miano odprowadzić, do „kanału miejskiego” biegnącego zapewne przez ulicę przymurną i poza mur miejski²³⁹. Wspólny rynsztok zapewne planowano w miedzuchu²⁴⁰. W 1788 roku wspomniano też mur graniczny zachodniego sąsiada, wspólny z dawnymi Klasami, w którym z obu stron były wnęki:

...mur sąsiedzki graniczny pomiędzy obiema stronami wzwwyż przez dół i piętro pierwsze jak kamienica długa Sławetnych Kowalskich od facjaty przedniej aż ku tylnej ciągnący się do obydwóch stron jest należący, frambugi zaś od domostwa Sławetnych Szymczykiewiczów teraz niedawno pomurowane²⁴¹, te wspólności obydwóch stron muru granicznego wspólnego sąsiedzkiego gubić na potym nie mogą²⁴².

Mur ten mógł być najstarszą murowaną częścią zabudowy obu sąsiednich posesji, wzniesioną w XIV lub XV wieku. Niekoniecznie od razu powstały w pełnym obrysie piwnice późniejszych Klas, jak i niekoniecznie piwnice obu domów były od razu murowane. Możliwe jest pierwotne rozdzielenie wspólnym murem (pożytecznym dla założenia urządzeń ogniowych) dwóch domostw pierwotnie całkowicie drewnianych lub o mieszanej konstrukcji²⁴³. Szerokość frontowej elewacji Classes (18 łokci = ok. 10,5 m) to połowa szerokości modularnej kurii. Zbliżony moduł występował w sąsiedniej Bursie Filozofów. Nie wiemy, jak było w XIV i XV wieku, jednakże już najpóźniej w drugiej połowie XVI w obu tych budynkach funkcjonował typ zabudowy powszechny w Krakowie na działkach półkuryjnych – kamienica dwutraktowa o głębokim rzucie. O typowości tego układu, kształtowanego przez rozbudowę starszych domów w ciągu XV wieku, a powszechnie występującego w pierwszej połowie XVI wieku, decydowało

²³⁵ Późniejsza ikonografia (zob. il. VII) ukazuje budynek dwupiętrowy, nakryty dachem dwuspadowym o kalenicy równoległej do ulicy – co oznacza iż ów mur „nad dachy” to szczyt boczny, na murze granicznym.

²³⁶ *Ibidem*, s. 264.

²³⁷ ANK, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. 157, nr 7, s. 23.

²³⁸ *Ibidem*, nr 14, s. 51–55, plan 2.

²³⁹ ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1396, s. 265.

²⁴⁰ Kanał miejski mógł być ściekiem otwartym lub krótkim odcinkiem kanału podziemnego, niekoniecznie murowanego; np. kanał o drewnianych ściankach i nakrywie znajdował się wtedy w bloku nr 34 (przy ul. Grodzkiej). Zob. S. Dryja, S. Sławiński, *Krakowskie*, s. 127.

²⁴¹ Nieco wcześniej frambugi te opisane są jako zamurowane. ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1396, s. 262.

²⁴² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 1396, s. 264.

²⁴³ Mógł też ten mur powstać niedługo przed rokiem 1558 wspólnym sumptem obu sąsiadów.

rozplanowanie parteru z sienią i sąsiednim pomieszczeniem w trakcie frontowym (jeżeli sklepionym, to zwanym „sklepem”), zaś w trakcie tylnym z przecho- dem (czasem przejazdem) na podwórze i izbą tylną. Ponadto w budynku zazwyczaj wydzielony był płytki, trzeci, środkowy trakt – często dopiero na piętrze (sionka) – któremu w parterze odpowiadały schody na piętro. Podpiwniczenie na ogół występowało pod całym budynkiem. W tylnej partii działki budowano oficynę²⁴⁴. Dziewiętnastowieczna ikonografia burs przy ul. Gołębiej ukazuje nam Bursę Philosophorum jako dwupiętrową kamienicę z dachem pogrążonym zakrytym attyką w wyniku przebudowy po połowie wieku XVI z fundacji biskupa Noskowskiego²⁴⁵, natomiast dawne Classes to również dwupiętrowa kamienica, ale nakryta dachem dwuspadowym, w układzie kalenicowym w stosunku do ulicy – dom przekształcony pod koniec wieku XVIII z inicjatywy Kowalskich (il. VII).

Bibliografia

Rękopisy

Archiwum Narodowe w Krakowie

Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego, sygn. 157.

Plany budynków UJ, sygn. 117.

Akta miasta Krakowa: rkps 10, rkps 11, rkps 13, rkps 14, rkps. 16, rkps 17, rkps 20, rkps 33, rkps 1378, rkps 1379, rkps 1395, rkps 1396, rkps 1401, rkps 2510, rkps 2515, rkps 2519, rkps 2522, rkps 2527, rkps 2536, rkps 2527, rkps 2531, rkps 2550, rkps 2562, rkps 2568, rkps 2571, rkps 2581, rkps 2588, rkps 2597, rkps 2602, rkps 2607, rkps 2614, rkps 2615, rkps 2619, rkps 2622, rkps 2623, rkps 2624, rkps 2625, rkps 2626, rkps 2627, rkps 2630, rkps 2634, rkps 2645, rkps 2823, rkps 2829, rkps 2836.

Hipoteki Wolnego Miasta Krakowa, rkps WM 384b, rkps WMK Hip. 6.

Biblioteka Jagiellońska

Rkps 5509 III (*Specyfikacja pałaców, kamienic, klasztorów i domostw*, 1773).

Żegota Pauli, rkps 5354 II, rkps 5364 II.

Archiwum UJ, akta papierowe: fasc. 268, fasc. 272, fasc. 289.

Archiwum UJ, dyplomy pergaminowe: nr 527, nr 533.

Wydawnictwa źródłowe

Acta rectoralia Almae Universitatis Cracoviensis 1469–1580, t. I, wyd. W. Wisłocki, Kraków 1893–1897.

Acta rectoralia Universitatis Cracoviensis, t. II, wyd. S. Estreicher, Kraków 1909.

Codex Diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensi, t. I–III (1365–1506), wydał Żegota Pauli, Kraków 1870–1880.

Codex Diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensi, t. V (1549–1605), wydał F. Piekosiński, Kraków 1900.

Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab a. 1441–1589, wyd. H. Barycz, Kraków 1933.

Cracovia artificum, 1300–1500, wyd. J. Ptaśnik, „Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce”, t. IV, Kraków 1917.

²⁴⁴ Zob. M. Łukacz, *Pierwsze*, s. 9, 15–16.

²⁴⁵ A. Włodarek, *Architektura*, s. 335–336.

Cracovia artificum, 1501–1550, zebrał. J. Ptaśnik, przyg. M. Friedberg, „Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce”, t. V, z. 1, Kraków 1936.

Literatura przedmiotu

- Atlas historyczny miast polskich*, red. R. Czaja, t. V, *Małopolska*, red. Z. Noga, z. 1, Kraków, red. Z. Noga, Kraków 2007.
- Banach J., *Dawne widoki Krakowa*, Kraków 1983.
- Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935.
- Barycz H., *Historia Szkół Nowodworskich od założenia do reformy H. Kolltąta*, Kraków 1988.
- Bularz-Różycka L., *Dzieje budowy Collegium Novum (1882–1887)* [w:] *Collegium Novum, materiały z sesji naukowej (2 czerwca 1987 r.)*, Kraków 1991, s. 13–19.
- Dryja S., Sławiński S., *Krakowskie słodownie przełomu wieku XVI i XVII*, „Biblioteka Krakowska”, nr 155, Kraków 2010.
- Estreicher K., *Collegium Maius*, Zeszyty Naukowe UJ, nr CLXX, „Prace z Historii Sztuki” 1968, z. 6.
- Estreicher K., *Dawne budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego* [w:] *Gospodarka i budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego od XV do XVIII w.*, Zeszyty Naukowe UJ, nr CCCXXXIII, „Prace Historyczne” 1973, z. 45.
- Follprecht K., *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku*, „Biblioteka Krakowska”, nr 142, Kraków 2001.
- Follprecht K., Noga Z., *Kraków w 1598 r.* [w:] *Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II, Warszawa 2008.
- Grabski W., *Wybrane zagadnienia z urbanistyki średniowiecznego Krakowa*, „Biuletyn Krakowski”, 1961, t. III, s. 80–110.
- Grabski W., *Ze studiów nad zabudową mieszkalną średniowiecznego Krakowa*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, 1968, t. II, s. 187–206.
- Hiżycka J., Sławiński S., *Kolegium Nowodworskiego, Kraków, ul. św. Anny 12. Opracowanie historyczne wraz z badaniami architektonicznymi dziedzina*, PKZ „ARKONA” sp. z o.o., Kraków 1998, mpis.
- Hiżycka J., Sławiński S., *Przemiany historyczne staromiejskiego bloku nr 27 w Krakowie; dzieziniac Collegium Maius oraz posesja przy ul. Św. Anny 10 w świetle ostatnich badań architektonicznych*, Zeszyty Naukowe UJ, nr MCCCXX, „Opuscula Musealia”, 2012, z. 19, red. S. Waltoś, s. 92–121.
- Kaczmarczyk K., *Catalogus diplomatum pergameneorum Universitatis Jagiellonicae Cracoviensi*, Kraków 1953.
- Kalinowski L., *Padovano Giovanni Maria* [w:] *Polski słownik biograficzny* 1980, t. XXV/1, z. 104, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 8–10.
- Karbowiak A., *Mieszkania żaków krakowskich w XIV–XVI wieku*, Lwów 1887.
- Karbowiak A., *Ustawy krakowskiej bursy „Jerusalem”*, Kraków 1888.
- Kowalski K., *Wiadomość o bursach w Krakowie*, Kraków (1823) 1864.
- Łukacz M., *Pierwsze fazy kształtowania się dominującego typu kamienicy krakowskiej*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1988, t. XXII, s. 9–17.
- Morawski M., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Średnie wieki i odrodzenie*, Kraków 1900, t. II.
- Muczkowski J., *Mieszkania i postępowanie uczniów szkół krakowskich w wiekach dawniejszych*, Kraków 1842.
- Muczkowski J., *Wiadomość o założeniu Uniw. i kolegium Władysławowsko-Nowodworskiego*, Kraków 1851.

- Niemiec D., *Bruki na placach i ulicach średniowiecznego zespołu miejskiego Kraków–Kazimierz–Kleparz* [w:] *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, „Wratislavia Antiqua, Studia z dziejów Wrocławia”, t. 13, Wrocław 2011, s. 275–289.
- Niemiec D., *Geneza i rozwój zabudowy uniwersyteckiej w średniowiecznym Krakowie* [w:] *Śladami świętej królowej Jadwigi i jej epoki*, red. T. Graff, Kraków 2013, s. 137–168.
- Niemiec D., *Krakowski kwartał uniwersytecki w krajobrazie urbanistycznym średniowiecznego miasta lokacyjnego* [w:] *Kraków, europejskie miasto prawa magdeburskiego, 1257–1791. Katalog wystawy*, Kraków 2007, s. 69–90.
- Opalińska S., *Józef Brodowski, malarz i rysownik starego Krakowa*, Kraków 2005.
- Pencakowski P., *Budownictwo drewniane* [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 90.
- Piekalski J., *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza – funkcja form*, Wrocław 2004.
- Pieradzka K., *Związki Długosza z Krakowem*, „Biblioteka Krakowska”, nr 115, Kraków 1975.
- Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat (1802–1805) 1807–1808 tak zwany senacki wraz z wykazem realności miasta z początku XIX wieku*, wyd. H. Münch, Kraków 1959, s. 15–16.
- Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649. Ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie i Biblioteki Jagiellońskiej*, wyd. K. Follprecht, „Fontes Cracovienses”, nr 11, Kraków 2005.
- Putanowicz J.A., *Stan wewnętrzny i zewnętrzny Studii Generalis Universitatis Cracoviensis*, Kraków 1774.
- Rożek M., *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Krakowskiej”, 1983, R. XXXI-II, s. 90–120.
- Sinko-Popielowa K., *Canavesi Hieronim* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. III/1, z. 11, Kraków 1937, s. 199–200.
- Sławiński S., Hiżycka J., *Kolegium Witkowskiego (d. Collegium Physicum), Kraków, ul. Gołębia 13, dokumentacja naukowo-historyczna*, Pracownia Konserwacji Zabytków „ARKONA” sp. z o.o., mpis, Kraków 1998.
- Sławiński S., Hiżycka J., *Kraków, studium historyczno-urbanistyczne, etap II, Gotyckie budynki uniwersyteckie*, PKZ „ARKONA” sp. z o.o., mpis, Kraków 1995.
- Supranowicz E., *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.
- Tomkowicz S., *Gmach Biblioteki Jagiellońskiej. Historia i opis*, „Rocznik Krakowski”, 1900, t. IV, s. 113–175.
- Tomkowicz S., *Przyczynki do historii kultury Krakowa w pierwszej połowie XVII w.*, „Archiwum Naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania kultury polskiej”, dz. I, t. V, z. 1, Lwów 1912.
- Tomkowicz S., *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci*, „Biblioteka Krakowska”, nr 63–64, Kraków 1926.
- Włodarek A., *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2000.
- Wyrozumski J., *Kolegia i bursy Uniwersytetu Krakowskiego* [w:] *Z najstarszych dziejów Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1996, s. 59–70.